

П. ФИЛИПОВИЧ

## РІЗБАРИ

В високій залі промину малюнки  
І пильної уваги не зверну  
На куби тіл, на штучні візерунки,  
І на залиту фарбами стіну.

Перегоріли надуми колишні  
І лінія не радує мене,  
Коли не бачу крізь кольори пишні  
Людське обличчя, мудре і ясне.

Я зупинився, я не сподівався—  
В душі незнана сходила зоря,—  
Мені назустріч тихо позначався  
Самотний твір якогось різбаря.

Не мармур і не хороблива глина,  
Не бронзи стародавньої туга,—  
Отам в кутку схилилась мовчки  
спина  
І підігнулась, мов жива, нога.

Похмурі зморшки не ховали втоми,  
І випинались м'язи кріз рукав,  
І я побачив—зовсім нерухомий  
І дерев'яний бондар працював!

Його синів уже скликали рудні,  
І вдалені темнів залізний куб,—  
Він був такий природній, незабутній,  
Як степ і сонце, як зелений дуб.

Ви ожили, дерева і рослини,  
Братів давніших пізнаю на мить,  
Забуту думку будять верховини,  
І пісня вітру десь летить, шумить.

І все живе в уяві поєдналось—  
Земля, ліси, і бондар, і різбар,  
І вічна праця, все, що здобувалось,  
Людині знову віддає у дар.

— Отак колись, і наші всі змагання  
Перетворивши, кращі різбарі  
Схвилюють тих, що на шляху шу-  
кання  
Вбачають світ майбутньої зорі!

\* \* \*

Візьмеш у жменю сонного насіння  
І не пізнаєш власної руки,—  
Най синій день, най у землі коріння,  
Жіночий сміх і сонячні книжки!

Я не люблю самотнього зітхання,  
Нащо давать далеким зорям звіт—  
Не долетить ні перша, ні остання  
З моїх думок у невідомий світ.

Це ти така і тепла, і принадна,  
І над тобою все гудуть драти,  
Розстелить ніч свої похмури рядна  
І знову не одзеленієш ти.

Надії мрійні і смутне квиління  
Загублено у передранній млі,  
А гострозоре, мужне покоління  
Уже росте на молодій землі!

Д. ФАЛЬКІВСЬКИЙ

\* \* \*

Ой, весно, весно!  
Як розтане над пущою шум  
Й попливе,  
попливе  
дорогами  
А розгнuzданий вітер на глум  
Потолочить степи копитами,—  
Отоді я пригадую знов  
Наче жужіль запечену кров,  
Що п'янила лани, як вино  
(Це-ж було так давно,  
так давно).

Ой весно,  
весно!  
Весняночко,  
весно!

Ой весно, весно!  
Сьомий рік проковтнув сивий час,  
Як уперше порепані руки  
Розгребли купу панських образ,  
А рушниці закрукали круком  
По-над падлом смердючих панів  
І повстання під саяво огнів  
Розлилось, мов янтарне вино  
(Це-ж було так давно,  
так давно).

Ой, весно,  
весно!  
Весняночко,  
весно!..

Ой, весно, весно!..

Ти розбіглась тоді по ланах  
І припала д'мережаній луці,—  
Бо була тоді перша весна,  
Незабутня весна—

Революції.

І так дивно здавалося нам,  
Нам,

одвічним,

забитим

рабам.

Що не брязнем кайданами знов,  
Що впираємось помсти вином  
(Це-ж було так давно,  
так давно).

Ой, весно,

весно!

Весняночко,

весно!..

Хоч і тисячі нас полягло  
І струхлявило десь у могилі  
Та жовтневе червонеє тло  
Перефарбити шляхта не в силі  
І розливсь революції шум  
Нам на радість,  
а панству на сум  
З бурдюків Комінтерну вином  
П'яний всесвіт крутнувся вверх дном  
(Сьомий рік проминув...  
час давно)

Ой, весно,

весно!

Весняночко,

весно!

Ой, весно, весно  
Я люблю розпанахтаний шум  
І твоє запашне шумовіння  
Як розгнузданий вітер на глум  
Проповзе

по степу

на колінях.

А над зморщеним пущі чолом  
Одімкнуть синє небо ключом

Ж

у

р

а

в

л

і,

ж

у

р

а

в

л

і,

журавлі

Й прокричать:

— у -

лю -

лі...

у -

лю -

лі...

(Це-ж учора було...

не давно)

Ой, весно,

весно!..

Весняночко,

весно!..

Київ.  
Весна 1925 р.

П. ГОЛОТА

## МАРУСЯ БАШЛИЧКА

(УРИВОК ІЗ ПОВІСТІ)

### ПРОЛОГ

З оцеї зеленої гори видно все—

Он у кучерявих акаціях потонув Єлисавет, повистромлював високі димарі заводів; Солодка Балка під Єлисаветом розсипалась низенькими землянками, що повкутувалися в кущі дерев.

Ліворуч—височезний кам'яний Балашівський міст, що по ньому йде потяг, а праворуч—у глинищі—цегельні заводи, землянки знов,—Озьорна Балка.

З оцеї зеленої гори видно все...

А зараз оце все тільки мріється—навколо впала темно-синя тінь—ніч.

Видно одну річку, що внизу гори тече з під Балашівського мосту до Єлисавету й виблискує вогнями, які падали в ню од станції.

Тече собі Інгул.

Петро поклав голову Марусі на груди, а вона легенько водила рукою по його шиї й дивилася на вогні, на річку...

Маруся журиться.—

Брат у неї був такий добрий. Вона зараз хотіла-б до нього пригорнутися й сказати:

— Сашурко, я з тобою ніколи-ніколи не буду сваритися!

А Сашурка наче йде, йде ось по-над річкою та вдивляється, з ким ото сидить Маруся.

На шиї у Сашурки кров і кров біля рота.

Став по той бік річки й каже:

— Ти вже мене, сестричко, ніколи не побачиш!..

Над річкою пролетіли якісь птахи, зашуміли в повітрі крилами й наче теж кричали:

«Не побачиш, не побачиш!».

І не знатиме Сашурка з ким сидить Маруся над Інгулом.

\*

Маруся Сашурці до в'язниці носила обід.

Одного разу сказали Марусі:

— Обіда не приймемо—ваш брат помер...

Вдарило Марусю в голову полум'я, впала без тям.

Батька вдруге заарештовано. Повезли десь—і десь у в'язницю помер.

Пригадався Марусі й старший брат Митька, що загинув у бою з Марусею Анархисткою в часи горожанської війни.

І батько й Сашурка й Митька не знають, що Маруся вже велика, не знають, що вона вже закохана.

Маруся нахилилась до Петра й почала хлипати.

— Ти знов, Маню? Гді... Забудь!.. — Ось поїдемо до Харкова... Ми ще такі молоді, нам ще жити багато. Все, що минуло, хай собі,— треба думати про дні, що йдуть нам назустріч!..

Усміхнеться Маруся крізь сльози й притулиться гарячою щокою до Петрового лиця.

— Ти-ж мене, Маню, любиш?

— А люблю-ж...

А якже ти мене любиш?

— А ось...

А вітер шелестів травою й гойдав Марусину косу, здіймав із плеч і тріпав у той бік, де сонце заходить.

\*

Хіба матері діло, що доня десь сидить і пестить хлопцеві кучері? Мати мабуть собі спить. А може не спить? Може блукає думками у в'язниці, де стіни покльовані кулями, де валяються гнилі трупи?..

Може заливає слізьми подушку й ридає?

.....

На селі співають півні, з димарів валнув дим, ранок сивим посипав. По той бік річки вже й підвода заторохкотіла, вже поспішають на базар.

\*

У Марійчиній хаті засвітилася лампа.  
Погасло. Сон.

#### ЧАСТИНА ПЕРША

##### I

Колись.

Ще був Петро маленьким хлоп'ям, як мати найняла його служити. Хазяїн—будник.

Стоїть оця червона, з півником на даху, будка, як сирота, серед степу, а біля неї одна однісінька тополя. Ойже сумно шелестить тополя!

Инколи хтось пройде чи проїде, або потяг пролетить—закрутить вихором куряву по рейках, свисне паровик і залунає дико в безлюдному степу, покотиться нивами сум.

Петро вижене на вал телят, скине з плечей торбинку, сяде в щитах, що курінями стулені з дошок, та й ліпить собі з глини будівлі або грається з жучком-кузочкою.

Гудуть дроти. Тужать дроти, наводять тугу.

Теля часом піде в шкоду, прийде якийсь дядько з батогом, одлущпарить Петра.

— А дивись-но, собачий сину, за худобою!

А в будника Петрові не переливки.

Хазяїн—лютий, хазяйка—скупа.

Знущалися над Петром, морили голодом.

Став Петро сумний, мовчазний.

Одного разу кинув у хазяйку каменем.

Як приїде додому хазяїн, уб'є Петра.

Ночує Петро дві ночі в щитах. Просить у проїздних хліба. Або инколи з вагона викинуть завернутий папірець, розверне, а там або шкуринки од ковбас, або крихти хліба.

Петро надумав не жити.

— Ляжу під потяга, хай заріже...

Намірється Петро й злякається.

\*

Був холодний ранок.

Прокинувся Петро в щитах, зуб на зуб не попаде. Їсти хочеться, зло взяло.

— А той хазяїнів синоць Янко так їсть, що захоче, й не мерзне... Піду уб'ю його!..

Петро рванув рукою дошку од щитів з такою силою, що здавався він справді здатний убити людину.

Рейки такі довгі та блискучі.

В кінці рейок димок. Димок більшав і більшав.

З димом виринуло: шматок димаря паровика, тоді його груди—лихтарі з буферами, а он і спини вагонів—потяг.

— Ляжу, хай заріже, чорт його бери!

Захолонуло маленьке серце, затіпалось.

Губи посиніли, слюзи котилися в куточки губ. Потяг як із землі виріс, уже близько, наче вітром обдало Петра. Він скинув порожню торбинку з плечей, підібрав халоші подертих штанців, збіг з валу вниз, чогось перехристився й ліг на рейку.

Ліг Петро—нема Петра.

Він не чув, як на нього з шумом накопало важко колесо.

.....

Коли потяг зупинився й Петра закривавленого несли на носилках до санітарного вагону, він побачив, як кондуктор жовту-жовту, в крові, за пальчика ніс його руку. Кров з руки капала на жовтий пісок і застигала чорними кружалками.

## II

Найщасливіші дні дитинства для Петра були в лікарні. Всі його тут любили. Було виведуть в сад, зав'яжуть рукави халату тай нарвуть йому туди вишень, черешень. Дадуть йому паперу, оливців і він малює.

Доктор у білому, з чорною бородою, в окулярах, візьме Петрові малюнки в руки, подивиться на них, а тоді до сестри жалібниці, що стоїть з боку з червоним хрестиком на грудях.

— Молодець, з нього люди будуть!

— Змалюй мене! — каже сестра, весело всміхаючись Петрові, й сяде важно на зелену залізну скамейку.

Петро ще ніколи не бачив таких рівних, гарних стежок, посипаних жовтим пісочком.

Побіжить, побіжить аж у глибину сада, а стежці й кінця немає. По боках стежки скамейки зелені та нові.

— Вам ще бігати не можна! — крикне молода сестра і ото йому подобалось, що за ним шкодують.

— А я буду бігати...

І бігає. Сестра хопить його легенько за руку й погрозливо:

— Ану ходім до лікаря!

Подобалось Петрові й в палаті — ліжки біленькі, як салдати рівно стоять, а вікна великі великі — все небо видно.

Любив Петро й коридор. Підлога сковзка, як лід. Побіжить Петро та й посковзнеться, як на коньках. А вечером хорі чого тільки не оповідають. Петро слухав і плів собі мрії.

### III

Як видужав Петро став розбишакою. Його найкращі друзі Жек та Микада — увірвиголови на все село. Де на городі гарні баклажани, огірки, вишні — там Петро, Микадо, Жек.

Иноді й замок одкрити, а иноді й курку вбити за городом та засмажити.

А Петрові радили вчитись:

— Ти вже великий, у тебе одна рука, вчитись грамоти треба, може писарем будеш, бо який же з тебе господар...

Мати казала:

— Ззів идол руку, а тепер торби не минеш. З одним крилом не полетіти... Пішов-би у Груцьку до Пантелея корови пасти, заробив щось, доки ти будеш байдики бити!?. Он твої-ж ровесники до заводу ходять, аж по 15 копійок у день получають, а ти... Людські діти носять матерям, а мені!..

Мати плаче.

Петро похапцем учився читати.

Перечитував по складах «Конька Горбунька», «Сто кіп брехні, хоч вір, хоч ні», або «Сборник русских народных песень».

Це було старший брат Федька, що був літейщиком у заводі «Ельворті», що-суботи приносить такі книжки. Навчили Федьку робітники читати, а він показав Петрові. А як Федька приходить од заводу, Петро зливає йому води на руки. Тоді біжить до крамнички Федьці по тютюн № 12.

Петро упросив Федьку купити йому букваря, де він вичитав коротеньку біографію Кольцова, як той почав писати вірші.

— Дай і я попробую — задумалось Петрові.

Думка писати вірші так опанувала Петром, що він не міг спати. Коли в хаті всі сплять, він встає, світить лампу, за оливець і великими друкованими літерами записує, що йому в голову збриде. Запише—ляже. Тільки ляже—знов схвачується—краща думка найшла. Прокинеться мати, як визвірється:

— Світло, нечистий дух, гроші стоє, ти його купуєш? Людські діти матерям гроші носять.

А вранці бабам:

— Всі в мене діти, як діти, а це чорт його зна що воно за дитина, встає вночі й пише, і вивчила якась нечиста сила його писати!

#### IV

— Аби ти мене слухав, я-б ніколи на тебе й не крикнула-б.

— Нащо тобі ото воно здалося писати? Та чи ти з цього хліб їстимеш?

Все едно, сину, нам старцювати... Що тих копійок, що Федько приносить?—Сім'я-ж у нас велика, он старий обірвався, Наташка боса, а вона-ж уже дівка—між люди треба. Андрій голий ходить, світить... Що тих копійок!.. Сьогодні субота, в заводі получка, пішов-би, став отам під ворітьми, та й щось дали-б, тільки треба бути сміливим...

Так мати Петрові каже що-суботи, але Петро не слуха. Сьогодні він став ніби другим—якимсь блаженим і слух'яним.

— Піду. Сказав Петро і почав шукати торбинку.

\*

Балашівка од Єлисавету сажень на 300.

На вигоні село, а по той бік річки у ямі Єлисавет.

Петро не зводить очей од високого червоного димаря Ельвортівського заводу. А димар нахабно тирчав у небо, до половини закопчений, а з нього валив чорний кучерявий дим. Об димар розбивалися біленькі хмарки й тонули разом із димом у небі.

Петро засунув рукав за пояса, що підперезався ним, і заховався за залізною, обліпленою маслами, брамою заводу. Биндюжники торохкотіли возами по кам'яному бруку, везли якісь довгі паліччя, залізні колеса... Вагонетки котяться з вугіллям, пахне нафтою, спиртом і всякими маслами. За вікнами, що обсажені пилюгою, блищать вогники, гудуть безперестанно мотори. З вікон трубки, а з дробок дим настирливо вилітає в повітря.

Згодом зойкнув гудок і робітники в засмальцьованій одежі валнули на получку. По одному виходили з контори і йшли з брами мимо Петра.

Зобачив Петро знайомого робітника з свого села і втік. Той зрозумів, наздогнав його і силоміць у кешеню поклав йому три мідні копійки. Петрові було дуже чогось соромно і він бігом побіг додому.

Мати дуже зраділа.—Нічого це, сину, на перший раз, поки звикнешся. Бачиш, а ти не хотів мене слухати. Піді-ж, дитино, та купи три хунти соли, в нас якраз і соли немає!..

\*

Петро розвернув книжку й уставився читати.

Тоді глянув на матір:

— Це вже, мамо, останній раз, більше я ніколи не піду... Краще з голоду померти... видумали...

Мати спочатку лагідно просила його, а далі хватила у Петра з рук книжку й швирнула на долівку.

— Оце мені читання, аби не був такий дуже грамотний, то не розумів-би так... Грамота йому їсти дасть.

## V

Башлик Артем—політик.

У нього на квартирі тайком збираються люди, щось говорять, обмірковують.

Та Петрові не діло до цього, що Артема забрала поліція й повезла до в'язниці, що якісь книжки стара Башличка поливала гасом та палила в печі.

Петро прийде до Башликів, покрутиться, вкраде в Митьки, що ходив у сірій шинелі з ґудзиками, книжку й піде крадькома од Башликів.

Стара Башличка наказує своїм дітям не водиться з Петром, бо навчить всяким пакостям, «призводитель».

А Петрові Жек та Микада кажуть:

— Чого ото ти ходиш до отих штундарів, у них же ікон немає?

— Чого ходю?—а книжку «збирить».

Маруся, Артемова дочка, бігала в коротенькій, вище колін, спідничці, та гризла цукерки. Не звертав Петро на неї аніякогісінької уваги.

Це було давно...

Аж гульк і революція!—

Взяла Петра на крила, піднесла над селом, підняла й кинула в місто.

Петро зараз став комсомольцем. Підучився грамоти, об'їздив мало не всю Україну, був у Москві літо, вчився в самого Валерія Брюсова, як писати вірші.

Друкується, член Спільки пролетарських письменників у Харкові.

Живе в великому місті. Пройнявся залізом, димом, гуркотом машин, колес, робочим духом, широкі кам'яно-встелені вулиці, з височезними стінами, а в них великі шибки—вітрини. Сонце впаде на скло й воно далеко блищить, наче з води срібло. Вулицями безперестану літають автомобілі, мотоциклети, велосипеди, трамвай іскрить по дроту—шум.

А десь у Петра, у маленькому, як у жмені, селі є мати, батько—бідують старі. Сестри десь господарюють із своїми чоловіками, а брати працюють в Ельворті—Федько вже старшим літейщиком, а Митька ковалем.

Та не Ельворт зараз завод, а «Червона Зірка». Петро вже поеми пише, а брати ще тільки в лікбезі вчаться.

...Революція...

Петро одного разу пише матері.

«Навряд-чи доведеться мені мамо носити торбу, біднякові в революцію й з одним крилом можна літати. Ой... де я тільки не вилітав? Скоро прилечу до Вас у гості. Ваш син Петро».

І справді приїхав. Пишається мати, дивується батько:

— Петро, ти?—Вчора, та наче вчора крав у Карпихи на городі вишні, подер надвоє сорочку, били тебе пужалном, а сьогодні вже дивись!

А ти пішов-би в груцьку, нехай-би подивився на тебе, бо казав, що ти десь босякуєш, та що з тебе повік хазяїна не буде!

— Та хазяїна справді не буде, я-ж людина письменна, та й незручно мені, в мене-ж одна рука.

— А ти-ж це як—зовсім, чи ще поїдеш?

— Ще поїду, вчитись треба.

— Та хіба ти ще не навчився, вже мабуть і писарем був-би?

— Та був-би, але мені цього мало, більше хочу.

— І нащо воно більше—каже мати—не їдь, сину, будь тут за писаря! Он у Лахманів така брава дівка, поберетесь, будете любісінько жити! та й ми старі якось коло вас будемо.

— Е, мамо, ні. Я людина зараз не та... Ви чули про комсомол? Для мене всього світу мало, а не то що ваше маленьке село з Лахманівською дівкою.

— Та так-так... тепер уже мати не потрібна... вигодувала, до церкви носила, приобщала, сповідала, а тепер вони тобі революцію, комсомол... Мати втирає брудним фартухом сьози і всовіщає Петра.

## VI

Петро ходив степами. Давно він був отут. Он велика могила—кладовище. Там колись Петро з матір'ю на проводи просили крашанки, паски...

А он баштани. Давно... Ой давно він рвав своїми власними руками кавуни, дині.

Курінь на баштані здавався Петрові чогось таким рідним, любим. Стоїть собі з дрючків стулений, обсипаний сухим бур'яном, а на ньому якась подерта ряднина, сушиться насіння од динь та кавунів. Біля куріня роями літають золото-зелені мухи, бджоли.

Дівчатка взяли за руки, крутяться вінком і на весь степ:

«я цыганка, а ты цыган

Выходи ко мне на выгон»,

а тоді другу:

«продай жінко всі спідниці

чум-чара чуррара

Визволяй мене з темниці

ку-ку!».

Петро підійшов до куріня.

Дівчатка нарізали кавуна й довго розглядали Петрову «іскусствену» руку.

Оповідав Петро, де він був, і почав звати кожну на ймення, що він мовляв ще не позабував нікого.

— А це, здається, Маруся Башличка?

Маруся засоромилась і лагідно клала до рота скибку кавуна.

Руса коса легенько гойдалась у неї на плечах, ніжно торкалась об червоні круглі щоки, одна половина високого лоба вкрита волоссям, що спадало на око, тоненькі брови, під карими очима темні плямочки, маленький носик. Коли вона в профіль на груди спустить косу, то подібна до мадони.

Марійка ще буде рости—подумав Петро, вона ще скидається на дівчинку, хоч стегна вже, як у дорослої жінчини, й ноги втілі, ніби виточені.

Маруся поклала на тачку гарбузів і зібралась везти до хати.

Пішов з нею й Петро—по дорозі.

Ишли мовчки, а згодом Маруся несміливо:

— Ходіте до нас... побачуть Вас Олекса та мама.

— Добре. Петро взяв одного гарбуза за волики та допомагав Марусі везти тачку.

## VII

1921 рік залишив велику рану Башликам.

У Марусі вже не було батька, брата другого, терпіли голодуху, попродали все з хати.

Велика простора кімната—пуста.

Стоїть незастелений стіл, по боках два давні-давні вазони з фікусами.

Олекса, старший брат Марійчин, радо розмовляє з Петром, згадував його минуле.

Олексині маленькі очі щиро всміхалися, прищики, що пшоном виступили на чолі, робились червоні, наливалися кров'ю.

— А Марія в нас уже дівка. Показував на Марусю Олекса.

Маруся взяла кухоль води, поливала вазони й зиркала на Петра.

У Петра очі задумані, на брови падав великий чуб, стомлене лице, куточки губ надавали йому чогось молодого й доброго.

Заклопотаний.

— Чого ти, Маню, така сумна?—Питав він Марусю, що обіперлася зараз на лікті й дивилася в вікно.

Маруся пишно опустила голову в землю, щоки загорілися, брівки трішки здригували. Вона підвела голову на Петра, здула губами волосся, що лізло їй у рот, і промовила:

— Та... так.

Олексі нічого було робити і він вийшов.

Маруся Петрові подобалась.

— Маню, а чого ти не носиш Червоної хусточки?—в Харкові всі Комсомолки носять.

— Бо немає... та я й не Комсомолка... Олекса Комсомолец, а ніколи мене й на збори не покличе—вредний...

— Маню, я щось тобі напишу, а ти даси відповідь, добре?

— А що-ж ви мені напишете?

Вона то опустить голову вниз, то підведе на Петра. Петро написав:

«У тебе гарне личко, брови...».

Маруся прочитала. Щоки ще більше зачервонілися, брови стали наче рівнішими, груди підсиненькою кохточкою здригували.

— Ой.. що-ж вам написати?.. я не знаю...

— Ну ось я напишу ще:

«Ти мені подобаєшся, а чи подобаюсь я тобі?».

Маруся уставилась у вікно, зробила серйозне лице, потім усмінулась, подумала, погризла легенько оливець і написала:

«Подобається».

Петра наче кинуло в жар і він швидко промовив:

— Знаєш що Маню, я маю з тобою багацько говорити!..

— Добре...—Ой чекайте, корова на тачці гарбуза гризе... Вибігла, а Петро думав:

«Гарна вона, свіжа, здорова, з неї можна людину зробити».

## VIII

Вечір упав прямо на Марійчину хату. У вікнах на селі засвітилися жовті вогні.

В полісаднику, де акації вкрили дерев'яний дах та листочками шаруділи об скло віконця,—Маруся й Петро.

— Ти, Маню, не звертайся до мене на «Ви», адже-ж ми росли в одному селі, ще колись укупі й гралися. Пам'ятаєш, як у тому вашому сараї, де ссипали вугілля...

— Ой... я не пам'ятаю, тихше, бо мама спить біля цього вікна й почує.

— Поцілуй мене, Маню!

Маруся усміхнулась, глянула на Петра, потім упала йому в груди, як злякана птичка—засоромилась, тоді жалібно подивилася йому в очі:

— Та... краще завтра.

— Ні, я хочу сьогодні,—це по меншовицькому, ти чула про меншовиків? Треба по більшовицькому—сказано—зроблено.

— Ну то добре...

.....

В полісадник упав камінчик і покотився до Марусіних ніг. Потім голос:

— Товариші, прошу слова!

Маруся пізнала Олексин голос і крикнула.

— Собрание открыто, просимо!

Олекса підійшов:

— Сьогодні Загальні Комсомольські Збори.

Ходіте?

— Обов'язково!—Петро швидко встав. Пішли. На вулиці до них пристали ще Комсомольці.

— Ти нам зробиш доклад про роботу Харківської організації. Петро згоден. Зібралось багато Комсомольців і направились до Комсомольського клубу.

Затягли пісню.

Місяць лив на село слабеньке проміння, обливав юрбу Комсомольців, голови хат, а Комсомольська пісня виривалася з молодих грудей і тонула в синьому вечорі.

## IX

Петро сидів за столом і писав вірші. Відчинилися двері й тихенько, щоб не заважати Петрові процювати, увійшла Марусина мати.

Жовте зморщене обличчя, зіпд подертої хустки недбайливо виглядало волосся, на носі низько висіли окуляри, в бровах та очах щось подібне до Марусі.

Вона підійшла до столу й лагідно:

— Я хотіла з тобою говорити. Я чула, що ти хочеш одружитися з Марусею...

Ти-ж бачиш сам, вона ще дуже молода і нема-ж у неї нічого, одна спідничка і все!

Невже ти собі багатшої не найдеш?

У Петра виступив гарячий рум'янець. Йому чогось стало ніяково... Він узяв у руки оливець, бігав ним механічно по папері, щось непотрібне малював, не дивився матері в лице й мовчав. Мати розуміла його й не вимагала говорити. Нарешті Петро одважився.

— Це старі вигадки. Що мені потрібні рядна, скрині? Чи воли та коні?

Не буду-ж я з оцим усим возитися? Ми з Марусею поїдемо звідци... А то що в неї спідниці нема, то придбаємо.

— В неї є руки, а в мене голова.

Петро замовк. Його серце швидко стукало, тіпалось, він нервово черкав олівцем.

Мати помовчала, далі додала:

— Ну то гаразд, робіть, як вам краще, аби добре було. Колись Артем казав, щоб я давала волю своїм дітям і не перечила їм ні в чому. Мати вийшла.

Вбігла Маруся й сіла Петрові на коліна.

— Ну що, питав?

— Сама питала.

— Ну що?

— Каже добре.

— Ну ось і добре, а це тобі... Маруся швидко завертіла у Петра перед носом гілку винограду, що одною рукою тримала в себе за спиною.

— А чого це ти такий худий? Може ти чим хворий, ти пішов-би до лікаря.

— Ні, Маню, це я стомлений. Пишу багато, читаю. Та засідання, збори...

Завтра Єлисаветський ОкрКом КСМУ дає командировку в будинок спочинку. Знаєш де Соколовські хуторі?—туди.

## X

Соколовські хуторі од Балашівки недалечко.

Он за великим Грузчанським шляхом Перемонтова дача, долина з великою криницею, що колись поставив пан, а за могилою Турецька могила, а там видно верхів'я дерев, панських дачних будинків—ось це й є Соколовські хуторі.

Зараз там спочивають робітники та радянські службовці.

По-під соячниками, що як військо стоять, вітер котив курай, а горобці обсіли соячники й цвірінькають на весь степ. Петро й Маруся йшли по-під соячниками, що били своїми головешками Петра й Марусю в груди, в плечі.

— Ну, Маню, ти вже мабуть вертайся, я вже тут піду сам. Через два тижні буду в тебе, а там поїдемо до Харкова, будеш там учитись, зроблю з тебе письменну, запишу тебе до спілки пролетарських мистецтв.

— Не барися-ж, поете мій бравий!..

Маруся, як кізочка, збігла в долину, вибігла, стала на горі й замахала Петрові руками, щось говорила. До Петра долітали якісь незрозумілі слова, а він махав їй хусткою. Маруся побігла й її червона хусточка зникла в сонячному саяві.

## XI

Вечір. З оцієї гори видно все.

По небі посунулися хмари і попливли кудись над вокзалом, за Єлисавет.

Маруся задивилась у хмари, а вони наче пливуть до Харкова. Ось вона в Харкові: сидить у прозорій кімнаті. На столі стоїть електрична лампа з червоним абажуром і книжок повно. Сидить Маруся, читає Петрові вірші, а скоро й Петро прийде, він десь на літературному вечорі, вона його чекає-чекає.

— Ти, Маню, знов чогось задумана?

Маруся здригнула:

— Ой, я так замріялась...

Петро повернув Марійчину голову в бік і любувався профілем її лица.

Скоро Петро поїде до Харкова й Марусі доведеться його чекати й чекати може довго-довго.

Волохаті хмари, як медведі, плавали в вечірньому небі, зникли, й небо заблищало зорями.

— Он там, де зірок багацько—в той бік я буду їхати. А зорі ростуть-ростуть.

Маруся задивилася на них і її очі стали повні зірок.

## XII

Ніколи для Марусі не була така сумна Єлисаветська станція.

До перону під'їхав поchtовий.

Маруся глянула на Петра очима повними сліз, білки в неї були великі-великі.

— Ти-ж не барись, чуєш, Петрусю, гляди-ж не барись!..

Дзвінок. Кондуктор засюрчав, загув паровик і поchtовий покотився по рейках аж до Харкова.

Ще раз глянув Петро у вікно на Єлисавет. Серце застукало... А заводи кидають димарями дим, димарі обмотуються димом, вітер подихне й дим вклоняється до потягу.

Над заводами по-між димарів загубився червоний прапор. А в заводах Петрові брати... Заводи меншають і меншають, за валами зникають труби, перед очима у Петра виросла заплакана Маруся. Змалювалося йому його минуле, у вікні крутився степ, стовпи, хатки, потяг летів, а Петро думав. Потяг летів...

М. ШКЛЯРУК

## НА РОЗІ

Вийшов із підвалу дровосік похилий,  
Став на тротуарі, назад подививсь.  
На плечах торбина, пила і сокира.  
А в підвалі діти—сироти малі.

Усього два тижні, як мати померла,  
Залишила діток маленьких йому  
Годувати нічим—заробити треба,  
— І дровосік похилий, за ріг повернув.

Пройшов два квартали і на розі став він.  
Дивиться з-за рогу, чи ніхто не йде.  
А в голові діти,—тату, кажуть—тату!  
— Чи наша матуся вже скоро прийде?

Ні, діти—кажу їм—матуся не прийде,  
— Вона вже навіки залишила нас.  
І стоїть на розі дровосік похилий,  
А в голові діти, жінка і підвал.

## ІЗ ЄВРЕЙСЬКИХ ПОЕТІВ

НА СМЕРТЬ ЛЕНІНА

УЗІ ХАРІК

\* \* \*

Нині з муки ніхто ниць пластом не впаде  
І кров'ю землі не покропить...  
Кожне слово—мов січ, а зітхання, як меч  
Над містами, краями Європи.  
Двацять першого січня в двадчетвертий рік  
Голосіння по всім континенту—  
Кривавої дійсности блик  
Переходить у світлу легенду...  
Минатиме день і минатиме ніч,  
Проминуть покоління,—сторіччя.  
І будуть казати:—отут наш Ілліч  
На варті гремів робітничій.

А. КУШНІРОВ

\* \* \*

На порозі нашого великого свята,  
У воротах червоних наших мрій,  
Нам чорна смерть, нам сум не дав пощади,  
Обрямував нам смуток прапорі.  
Тонку стрілу—де серце в нас загрузло.  
Дмухнула холодом на нашу палку кров...  
Та, смерте, нас не зламиш ти, ми дужі,  
Одвагу нашу не проймеш страхом.  
Зламався він, той лук наш необорий,  
Що, як стрілу, навів стремління наше в світ.  
Та що там, світу, духом упадати—  
Жаги не одвернути од нашого зору,  
Ніщо не втримає твердий наш певний хід  
Туди, де наше свято.

Ш. РАСІН

\* \* \*

Вже знають дороги, Хати і міста, Вже знають країни... І тут, понад нас, І над лобами всіх В мовчанню жалоби, Знаттю трепетливім Звис, наче міх, Мов торбина: Загинув...	Сьогодні— В прапорах майдани всі народні Воскресіння пророчуть мертвих. Він—він на світі: В мені І в тобі Він ожив у всіх нас Крицевим письмом заповітів. Перекл. В. Атаманюк,
--	--

ВЕЧЕЛЬ ЛІНДСЕЙ  
VACHEL LINDSAY  
(Народ. у 1879 р.)

## Д А Н И Л О

Дарій Мідіянин був дивацький цар.  
Очі мав горді, а голос, мов грім з-за хмар.  
Він левів тримав у печері жажливій  
Й були для них люди хрещені поживою.

Починається  
надсадою  
„Діксі“<sup>1)</sup>.

Данило був наймит найвищий у царстві як-раз.  
В оркестрі палацу він жваво налагодив джаз.  
Він чистив ретельно льох. Вугілля туди носив.  
І Данило все молився:—«Господи, душу мою  
спаси».

З притиском  
„Олександрової Рег-  
тайм Ор-  
кестри“<sup>2)</sup>.

Данило все молився:—«Господи, душу мою  
спаси».

Данило все молився:—«Господи, душу мою  
спаси».

Данило був ключник фартовий, не аби там який.  
Він бігав на гору. Він відповідав на дзвінки.  
І—він всіх до хати пускав, хто-б не прийшов  
на гостину:—

Святі такі чесні, злодюги страшні з-під тину.  
«Старий Агаб свою картку йому доручає,  
Садрах, Месах й Аведнаго приходять до чаю,  
Ось іде Фараон із своїми зміями в гості,  
Ось приходить Каїн із жінкою в гості,  
Елісей з ведмедами чекає на дворі,  
Ось приходять Іона з своїм китом  
І з Морем!

БЛОФЕР З ДЖАЗ-БАНДУ. (О д перекладача). Вечель (справжнє ймення Ніколас) Ліндсей—найбільш американець зі всіх американських поетів. Він вже літній—народився в 1879 р., та в літературі виступив недавно, перша його значна книжка вийшла у 1913 р., коли йому було вже 34 р. Життя Ліндсея було різноманітним, багатим пригодами. Не вважаючи на вищу освіту й „порядне“ виховання, він багато мандрував пішки, без centa в кешені, голодував, співав по хатах свої вірші за ку-сень хліба підчас мандрівок, ночував по різних „ночліжках“ з недолюдками. Оті мандри показали йому оборотний бік американської „культури й демократії“, зазнайомили його з побутом та мовою „низів“, зробили його гострим, часом навіть лютим сатириком. В багатьох своїх творах Ліндсей висміває показну, фальшиву „демократичність“ капіталістичної Америки з її містами—муравлиними кручами, лицемірну релігійність її „поважних людей“—товстопузих дерунів. Його пародії на муринські релігійні церемонії, його вірші про „Армію Спасіння“ та її „генерала“ Бута—це суцільне блюзнірство. Але при всьому тому, Ліндсей—неймовірний патріот тієї ж самої капіталістичної Америки й сам далеко ще не позбувся релігійних забобонів, любить часом зовсім не до речі закликати „Ім'я бже“. А поруч з тим він закликає до бунтів, оповідає, чому він голосував за соціалістичний список, і взагалі трудно сказати, чого в його творах більше,—беззв'язного патріотизму, чи стихійної революційності. Певного, виробленого світо-гляду в Ліндсея нема.

<sup>1)</sup> „Діксі“—негрська пісня з репертуару джаз'у.

<sup>2)</sup> Одна з популярних какофонічних оркестрів.

Ось приходить св. Петро з рибальським багром,  
Ось приходить Юда зі сріблом у гості,  
Ось приходить старий Вельзевул у гості».

А Данило все молився:—Господи, душу мою  
спаси».

Данило все молився: — «Господи, душу мою  
спаси».

Данило все молився: — «Господи, душу мою  
спаси».

Були смиренні християнки його коханка й мати.  
Не лінились що-тижня на Дарія прати й  
прасувати.

Одного вівтірка він їх на дверях зустрів:—  
Заплатив їм, як звикле, але недобре чинив.

Він сказав: — «Ваш Данило голубчик вже  
мертвий тепер, неборака.

Працьовник він хороший, ретельний, та надто  
про віру балака».

І він показав їм у левячій клітці Данила.

Данило стояв собі тихо, леви-ж скаженіли.

Його добра мати зойкнула:—

«Господи, спаси його».

І Данилова ніжна коханка зойкнула:—

«Господи, спаси його».

А вона була лілея злотна у росі.

А вона була мов яблучко на дереві солодка

А вона була хороша, як диня на баштані.

Плавна й тендитна, мов корабель на морі,

Плавна й тендитна, мов корабель на морі.

І вона молилася до господа:—

«Пішли Гаврила. Пішли Гаврила».

Цар Дарій левам казав:—

«Куси Данила. Куси Данила.

Куси його. Куси його. Куси його!»

В надзвичайно талановитім циклі «Місячні поеми», він наводить міркування про місяць найрізноманітніших об'єктів, починаючи з невиборчої миши та коняки й кінчаючи шахтарем та музиком. Але так він і не відповідає на це, не розв'язане ним самим питання—що ж таке той містичний місяць, що таке життя, як до нього підходити. І може дійсно сего Ліндсей—в оцих словах (з поеми «Дух буйволів»):

„Мрій, хлопче, мрій,

Як тільки можеш.

Мріяти—це праця

Кудоби й людей.

Життя—це сон“...

Часто, дуже часто воліє Ліндсей відвертатись від незрозумілої для нього дійсності, вдаватись у символіку, снити, мріяти про китайських солов'їв, про нереальні, вигадані розкоші.

Та цей мрійницький символізм якось химерно переплітається в нього з суто-американським, галасливим рекламізмом. Більшість віршів Ліндсей—це власне віршований репортаж. Його остання збірка—„Коллектед поемс“—радіше нагадує сторінки сенсаційної, рекламної американської газети. Вірші сиплються щедро з приводу кожної події—віршовані радіограми, аншлаги газетних сторінок плакати,

Так леви ревли:—

«Ми хочемо Данила, Данила, Данила,

Ми хочемо Данила, Данила, Данила.

[illegible][illegible]

Тут авдито-  
рія рикає із  
орудником.

А Данило не тужив,

Данило не ридав,

Лиш на небо поглядав.

І господь сказав Гаврилі:—

«Йди-но левів пов'яжи,

Йди-но левів пов'яжи.

Йди-но левів пов'яжи.

Йди-но левів пов'яжи».

Авдиторія  
співає на  
стару негр-  
ську мело-  
дію разом  
з орудником

І Гаврило левів пов'язав,

І Г а в р и л о левів пов'язав,

І Гаврило левів пов'язав,

І Данило вийшов з ями,

І Данило вийшов з ями,

І Данило вийшов з ями.

І Дарій сказав:—«Ти хрещена дитина»,

Дарій сказав: — «Ти хрещена дитина»,

Дарій сказав:—«Ти хрещена дитина»

І дав йому його службу знов,

І дав йому його службу знов,

І дав йому його службу знов.

## ГЕНЕРАЛ ВІЛЛІАМ БУТ ВХОДИТЬ У НЕБО

(Має співатись на голос „Кров Ягняти“ з відповідними інструментами).

## I

(Турецький барабан, міцні удари).

Виступав бадьоро з своїм барабаном

турецьким Бут—

(Чи ти вмитий у крові Ягняти?)

Святі всміхались поважно й казали: «Ось він

ТУТ».

Але чи можна назвати цей репортаж реалізмом? Хіба справді такі вже реальні американські хмародряпи, шалений темп Бродвею, перші сторінки ньюйоркських газет? Чи не назвати ліпше цю нереальну дійсність, це анархічне сплетіння неймовірних парадоксів просто а м е р и к а - н і з м о м?

Джаз і блоф. Ось що найбільш характерне для американського життя в наші дні. Джаз — це музика з мінливим, ламучим, анархічним темпом, для нашого європейського вуха — просто чудернацька какофонія. Блоф — це тріскуний, пригломшучий, американський обдур, ошуканство, шахрайство.

І не мрійництво, не ліричний містицизм, не анархічне революціонізування характерне для Ліндсея, а в першу чергу той самий джаз і блөф. Більшість ліндсеєвих поезій написано під темп джазу, причім автор сам запобігав їй безсоромно зазначив, які вірші треба читати під саксофон, які під ксилофон, а що просто під турецький барабан. Надзвичайно талановитий мастер форми, з багатими алтерациями, невичерпаним запасом образів,—він безовісно зловживав своїм хистом. Часом дмаєш собі голову над яким небудь трісучим, але дуже майстерно зробленим довгим віршом, що власне складається з хитромудрих комбінацій кількох однакових рядків, шукаєш сенсу й раптом помічаєш нотатку автора: «поетична забавка». Або просто—блөф.



Бут не бачив, та все-ж він своїх діваків  
Все довкола судової площі величної вів.  
Ще хвилина—і весь той похід гнойний  
Машерував у нових облаченнях, цнотливий  
та гойний.  
Криві стали рівні, каліки зробились здорові  
Й розкрилися очі сліпі на світ цей новий та  
чудовий.

(Турецький барабан голосніше).

Шлюхи й мегери стали немов як із саява!  
Зникли ті морди вонючки й рила й волища  
й все зайве!  
Тепер мудрецями й сибілами й велетнями стали  
всі  
Керовники імперій та зелених лісів!

(Великий хор всіх інструментів. Бубни на авансцену).

Духи були у сандалях, сiali вогнем їхні крила!  
(Чи ти вмитий у крові Ягняти?)  
І шамотня їх ретельно з янгольським хором  
ревіла  
(Чи ти вмитий у крові Ягняти?)  
О, гукай, Спасіння! Солодко було очам  
Бачить царів та князів, звільнених нині Ягням.  
Банджо бреніли, а бубни у всю міць  
Брязь-брязь — брязчали у руках цариць.

(Благоговійний спів, без інструментів).

А коли на молитву спинився під тумбою Бут,  
то вгорі  
Він господа свого побачив крізь силу отих  
прапорів.  
Христос прийшов так гречно у мантиї та  
в короні  
До Бута-салдата, як натовп схилився—у землю  
скроні.  
Він бачив царя—Ісуса. Був віч-на-віч із ним.  
І клякнув він із плачем у тім місці святім.  
Чи ти вмитий у крові Ягняти?

### НІЯГАРА

Всередині міста, отут в Буфало  
Людці прозаїчні з очима мов з олива.  
Вовтузяться, гей муравлине кубло  
(Поважні бо люди вони в Буфалó).  
А тільки лиш двацять миль від них  
Грає безсмертно в змаганнях буйних  
Ніягара, Ніягара.

Купують захоплено шмаття жінки:—  
«О, що за узор делікатний»—голосять,  
Над пір'ям страусів їх зідхання важкі  
Про скрутні години отут, в Буфалó.  
Дітва налітає на двері крамниць—  
Купить машкари, дзиг, дзвіночків, дрібниць,  
Забувши величну Нія́гару.

Всередині міста, отут, в Буфалó  
Крамниці гранатів, сапфірів і перлів,  
Рубінів, змарагдів іскристе жерло  
І низки опалів тут є в Буфалó.  
Ці символи щастя й людських сподівань  
Не варті твоїх веселкових убрань:—  
Нія́гара, Нія́гара.

Шаршаве єство твого ймення гострить,  
Підкреслює підле оце Буфалó,  
Законники-ж хочуть підчистить, смирить;  
Брак піонерів отут, в Буфалó  
Крім юних коханців свіжих та метких  
І вітрів, що голосять вздовж вулиць міських:  
«Нія́гара, Нія́гара».

Ось де журналістам вже справді життя:  
Юнацтво марнує свій вік у вині  
Ночами, як білі й червоні мигтять  
Вогні—очі Смерти отут, в Буфалó.  
І тільки лиш двадцять миль від них  
Є зоряні скелі у струмнях живних:—  
Нія́гара, Нія́гара.

У соннім світанку лиш птах промайне  
Мов сяєва крапка, та геть відліта,  
Забувши кубло муравлине брудне,  
Пиндючне, спесиве оце Буфало.  
Й прямує у даль, двадцять миль від них  
І крила купає в проміннях ясних—  
Нія́гара, Нія́гара.

## II

Що це за похід іде в Буфалó,  
Лицарство заповнило вулиці вщерть?  
Безумці-щоб-світ-увільнити, щоб зло  
Розчавити, кращі серця в Буфалó,  
То зливи червоних із Франції хвилі  
Прокинулись тут, за три тисячі миль—  
Відгомон Нія́гари,  
Злива Нія́гари.

## ПРОЛОГ ДО «РИМ В ОБМІН НА ХЛІБ»

Навіть причепи жорстокі,  
Захланністю світу ставровані,  
Приймали чужинця лагідно,  
Бачучи злидні його невимовні.

Захист і слухання ввічливе  
Були йому від них даром,  
Мінестрелю, співцю й жебракові,  
Як світанок сяв тьманими барвами.  
Багаті—і ті були добрими  
И казали йому «Вітай нам».  
Розуміли його в своїх розкошах—  
Яким це було незвичайним!

Двері бідних були розтворені,  
Іх доля була однакова,  
Бо й вони мандрували й без захисту  
Спали у вітер і мряку.  
Розум бідних був розкритим,  
Темні сумніви зникли, мов дим,  
Вони любили чарівні його повісті  
И купували за хліб його рими.

Це були часи його слави,  
Він вірив у людей братів,  
Ось чому й тепер співець  
Знову стать жебраком захотів.

## З ЦИКЛЮ «МІСЯЧНІ ПОЕМИ»

Що клоун сказав.

«Місяць—папером обтягнене коло»,  
Клоун з цирку сказав,  
«Серпанок дурниць позолочених,  
Янголам він для забав.  
«Якби міг загнuzдати ті коні,  
Що мчать через сон мій глибокий,  
Я-б досяг того кола докучного  
Й зробив би мій кращий стрибок.  
«Ось я лізу на спини їх, їду,  
Та завжди зриваюсь завчасно  
Й паду й прокидаюсь, коли вже до місяця  
Залишилась десь миля нещасна».

### Що рудокоп у пустелі сказав.

Місяць—цебро з обручами мосяжними,  
В ньому чудова, солодка вода.  
Якби міг я дібратись до краю та пити  
Й худобі напитись дать;  
Якби випив ту воду, рій мух навіжених  
Не так би люто кусав,  
Мої ноги попалені знов були-б жваві  
І мул би не відставав.  
Я встав би і міг би руду добувати,  
Країни-б свої досяг,  
Муравлям і шулікам не був-би на стерво,  
Й не загинув-би в пісках.

---

### Що кочегар сказав.

Місяць, це двері розтворені в піч,  
Всі бачуть, як звідти буя багаття.  
Туди, по над ґрати цієї печи  
Ми кидаємо в чорних невгодах життя  
Наші болі тяжкі й кохання й страхи,  
А знизу чекають черги до тих ґрат  
Папір і смола і дьоготь і вар—  
Ім ім'я—ненависть і кров і розбрат.  
І полум'я з цього всього повстає,  
Світло чудово буває вщерть.  
Горе повернене ним в таємницю  
І в розвагу—Смерть.

---

### Стара коняка в місті.

Місяць—стіжок кукурудзи. У гору  
Мені на поживу його хтось заткнув.  
Якби я могла на ту стежку забратись  
І спробувать тую вечерю смачну!..  
Люди дають мені тільки соломі  
Та жменьки зерна й нещадно б'ють.  
Колись я розірву всі віжки та шлеї  
І двері у стайні знесе моя лють.  
Туди, де мене кукурудза та вабить,  
Збіжу через вулицю, в гору, на камінь.  
Не раз же я бачила, як вона сходить  
Роками й роками й роками.

---

## ЗШИЙТЕ РАЗОМ ПРАПОРИ

Могутня хвиле молоді, доки тебе не розтрачено,  
Всі монументи змети  
Кавунні, розчав всі високі імперські стіни,  
Що нам заслонюють нову Світову Державу,  
І випростай всюди ненависть заплутану  
І всіх нас зроби братами кривими.  
Не припиняй протесту свого,  
Доки гармат голоси не звияжуть.  
Барабань про мир світовий,  
Доки ще влада Торі не впала.  
Не отруйний, скалічений вік старий  
Є нашою спадщиною,  
Лиш воля весняна, розливна й світанок палкий,  
полум'яний.

Селяни, повстаньте яскраво,  
І свій пред'явіть рахунок,  
Доки лорди не виснажили ваших рук!  
Зшийте разом прапори.  
Не опускайте їх вділ.  
Звіхріть разом світи.  
Скиньте з трону бридку почвару  
І клоуна.  
Ухвала:—  
«Те лиш має рости  
У борознах Балкан, у метушні Китаю,  
Що цвіте й молодіє невпинно».  
Тільки те має бути цінним та любим,  
Що мудрість для серця приносить рік-у-рік  
І кладе ці слова зворушливі нам на язик:  
«Сполучені Штати Європи, Азії й Світу».

«Дбайте про молодь», гукаймо.  
Звіхріть референдум.  
П'ять літ тому ваші батьки  
Страйк ухвалили, та надто вже пізно.  
Тепер,  
Короновані сонцем натовпи  
Несчислимі  
Юнаків та дівчат  
Найкращих,  
З вашим залатаним прапором братства  
В горі,  
З різноманітного шовку,  
Сплетеного в один прапор квітчастий,—  
Повстаньти,  
Громадяни одної держави могутньої,  
Сполучених Штатів Європи, Азії й Світу.

Світанок трояндами вкрито й оперлено.  
Знищено гвардію панів.  
Капітанів кровожерчих схилено.  
Отже, Саксонці, Славяни, Французи, Німці,  
Повстаньте,  
Янкі, Китайці, Японці,  
Всі землі, всі моря,  
З полум'яним, райдужним прапором розвіяним,  
Повстаньте, повстаньте,  
Хворих драконів раптово візьміть,  
Величаво створіть  
Сполучені Штати Європи, Азії й Світу.

З англійськ. переклав *І. Ю. Кулик.*

Ф. ШАКОВИЦЬКИЙ

## Повстання є умілість.

Більшовики не перемогли-б у Жовтні, коли-б їх не підтримала більшість населення, більшість трудящих.

Щоб повстання було успішне, — воно повинно спиратись не на змову, не на партію, а на передову класу. Це по-перше. Повстання повинно спиратися на революційне піднесення народу. Це по-друге. Повстання повинно спиратися на такий переломний пункт в історії революції, яка зростає, коли активність передових лав народу є найбільша, коли найбільше є вагання у ворожих лавах і в лавах слабих половинчатих нерішучих друзів революції. Це по-третє. Ось цими трьома умовами постановки питання про повстання різняться марксизм від бланкизму.

Але коли ці умови є, то відмовитись від того, що до повстання треба ставитися, як до вмілості, значить зрадити марксизм і зрадити революцію <sup>1)</sup>.

Без цієї передумови, цеб-то без більшості, повстання є не більш, як змова, путш—бунт.

Напередодні Жовтневого повстання Ленін з приводу цього писав: «Коли у революційній партії нема більшості в передніх загонах революційних класів і в країні, то не може бути й мови про повстання». Крім цього, для нього потрібні: 1) зростання революції в загальнонаціональному масштабі; 2) цілковитий моральний і політичний крах старого, наприклад, «коаліційного» уряду; 3) значні вагання в таборі різних елементів, тоб-то, тих, хто не цілком за уряд, хоча вчора й були цілком за нього <sup>2)</sup>.

До цього ще треба прилучити вагання серед буржуазії, контр-революціонерів інших країн, коли вони ще не встигли об'єднатись для боротьби проти революції.

Слід одразу-ж обумовити, що мова йде тут не про формальну більшість, що є наслідок конституційних, парламентських виборів, через голосування.

Ленін в'їдливо глузував з таких простаків, що покладають надії на парламентські вибори, або на установчі збори, бо жодна революція не чекає такої більшості.

З другого боку, надія на успіх через змову—бунт—є луїбланвщина, або бланкізм.

Більшовики ніколи не легковажили, не грались у повстання. Комуністична партія на порядок денний поставила питання про повстання

<sup>1)</sup> Ленін. «Марксизм і повстання», XIV, т II ч., 136 стор.

<sup>2)</sup> «Чи вдержать більшовики державну владу» Н. Ленін, збір. творів. XIV т. II ч., 255 стор.

тоді, коли завоювала більшість в радах, в промислових місцевостях колишньої Росії: Ленінграді, Москві, на фронті. Ради тоді були найбільший наочний, правдивий показчик того, за ким ішла й кому співчувала маса. Далі такі прикмети, як стихійні селянські місцеві повстання, озлоблення широких мас трудящих проти тимчасового уряду, проти угодівської політики меншовиків і есерів. Меншовики й есери заплямували себе своєю згодою з буржуазією, з кадетами, тим, що не змогли через цю згоду вирішити ні одного питання революції в інтересах робітників і селян і пригноблених націй. Вони не дали ні миру, ні землі, ні свободи трудящим і через це загубили вплив і довір'я в масах. Затяжка війни викликала де-далі більшу руїну, голод, дорожнечу. Народ було доведено до одчаю. Такі обставини переконували масу, що єдиний вихід із цього стану є повстання. В таких умовах загартовувано незломну волю до перемоги. А це є одна з найважливіших передумов для повстання.

— Для повстання потрібно не це (стихійне незадоволення трудящих Ф. Ш.) — писав Ленін в «листі до товаришів», — а свідомо, тверда й незломна рішучість людей, що свідомо хочуть боротись до кінця, це з одного боку. А з другого боку, потрібний з'осереджений до одчаю настрій широких мас, які відчувають, що напівзаходами нічого не можна вже врятувати, що вплинути вже ніяк не вплинеш, що голодні «рознесуть» все, розчавлять все навіть анархічно, коли більшовики не зуміють керувати ними в рішучому бою. (Зб. твор. Н. Леніна т. XIV II ч. 284 ст. — «Лист до товаришів»).

Комуністична партія в цей час зібрала біля себе не парламентську більшість трудящих, а найактивнішу більшість з робітників та селян, доведених до одчаю, свідомих того, що тільки повстання, тільки революція, тільки захоплення влади може поліпшити їх стан. Партія дала їм певні гасла для боротьби: «Влада радам», «земля селянам», «мир народам», «хліб голодним».

Коли партія зважила співвідношення також міжнародніх класових сил, відношення до нашої революції буржуазії Англії, Франції, Німеччини, співчуття до революції європейських робітників, коли озлоблена маса трудящих побачила єдиний вихід для себе через повстання, коли масі кинуті відповідні гасла, вона готова на штурм, — тоді повстає питання про бойову організацію революційних сил, тоді висовується другий бік боротьби, як саме провести озброєне повстання.

Одного, стихійного піднесення, озлоблення, навіть свідомости трудящих — мало.

Щоб перемогти сильного, добре зорганізованого ворога, поміщиків і капіталістів, для послуг яких було стільки офіцерів, генералів, військових техніків, а до того ще й довгочасний досвід у військовій муштрі, робітникам треба було бути самим добре організованими й володіти зброєю.

Звичайно, що настрої маси, так званий, «моральний» бік, у військовій справі може наперед відзначити успіх. Коли маса не хоче йти на жертви, на смерть, коли вона не має відповідних близьких їй гасел, в яких вона життєво зацікавлена, тоді ні генерали, ні гармати, ні військова муштра не допоможуть. Яскравим прикладом цього може бути настрої військових частин, що йшли на Ленінград підчас повстання Корнілова.

Коли генерал Корнілів кинув корпус кінноти на Ленінград, військо вже по дорозі почало розкладатись, почало мітингувати, розпитувати: «куди нас ведуть, та проти кого ми будемо битись». Нарешті, ухвалили послати до Ленінграду делегатів «шукати правди». При зустрічі з військом Ленінградської ради почали брататись.

Але й технічний бік справи наполовину майже вирішує справу.

Ось чому партія, особливо після того, як завоювала більшість в столичних радах, зосереджує всю силу своєї уваги, напруженості на тому, як успішно провести повстання. Ленін налягав тоді лише на цей бік справи, бив тільки в цю точку.

В листі з підпілля до ЦК партії, Московського і Петроградського комітетів, накреслюючи план повстання, він закликав: «Пригадати, продумати слова Маркса про повстання: «повстання є умілість і т. и.». («Більшовики повинні взяти владу» XIV т. II ч. 133 стор.).

Комуністична партія в особі свого вождя дуже добре розуміла, що бувають моменти в класовій боротьбі, коли зброя вирішує справу. І вже не така легка річ уміти володіти зброєю. Партія про це добре знала. Вона втілила в собі досвід попередніх робітничих рухів західних революцій. Вона знала про сумну долю паризьких комунарів, вона це знала з власного досвіду революції 1905 р.

Ще тоді, напередодні революції 1905 р., на своєму третьому з'їзді в резолюції про озброєне повстання з'їзд нагадував про цей бік в повстанні: «вжити найрішучих заходів, озброїти пролетаріят і намітити план озброєного повстання і безпосереднього керівництва, організовуючи для цього в міру потреби окремі групи з партійних робітників».

Комуністична партія вже тоді знала про поради Маркса, виведені з досвіду революцій 1848—1850—1871 р. Маркс з геніальним хистом викрив причину поразки робітників і зробив висновки для майбутньої боротьби пролетаріату. Великий борець, на підставі досвіду попередніх революцій, накреслив оснвні засади, правила тактичної боротьби й організації повстання.

Партія добре запам'ятала слова свого вчителя, що до повстання треба готуватись, як до звичайної війни, як до військового бойового завдання.

Ленін на передодні нагадував партії ось про які саме поради Маркса:

1. Ніколи не гратись з повстанням, а коли вже починати, то знати, що треба йти на жертви до кінця.

2. Треба зосередити сили з великою перевагою у відповідному місці, у відповідний рішучий момент, бо інакше ворог, краще підготовлений та організований, знищить повстанців.

3. Коли повстання почалось, треба боротись з найбільшою рішучістю і неодмінно й безумовно наступати. «Оборона є смерть озброєного повстання».

4. Треба раптом захопити ворога, вибрати влучно момент, коли ворог ще не встиг скупчити війська.

5. Треба досягати день-у-день хоча незначних успіхів (можна сказати що години, коли справа йде про одне місто), щоб підтримати будь-що-будь «моральну перевагу».

Маркс висловив досвід всіх революцій в справі озброєного повстання словами «величного майстра в історії революційної тактики»—Дантона:

«сміливість, сміливість, і ще раз сміливість». («Поради стороннього» XIV, т. II ч. 270 стор.).

Пристосовуючи ці поради Маркса до Жовтневих днів, більшовикам треба було на ділі вирішити такі питання що до озброєного повстання:

1. Повести технічну й організаційну підготовку.
2. Виробити план і тактику боротьби.

Але поряд з цим треба було вирішити ще питання надзвичайної ваги:— коли саме, в який момент виступати.

Призначення терміну для повстання не аби-яка справа. Момент для виступу слід розуміти не тільки, як призначення точного терміну, а й більш широко, як цілий період перед повстанням.

Обрання такого моменту повинно ґрунтуватися на обліку внутрішніх і міжнародніх обставин.

Великі практики революції Ленін, Карл Лібкнехт, Троцький повставали завжди проти опрощення того погляду, що революцію не можна зробити, мовляв, в строк, в призначений термін.

Карл Лібкнехт ясно й виразно стверджував, що революції «робляться», коли вони з'являються через розвиток свідомості й непохитної, незломної волі мас.

Ленін казав, що революції «виростають», «учиняються», їх не можна штучно викликати, але революцію можна організувати, коли є для цього сприятливі умови. Воля партії, її організаційні здібності, досвід, загартованість може відігравати в цьому не останню роль. Ленін боровся проти того погляду, що тільки стихійний настрій мас вирішує справу, а партія досить плентатись у хвості, все «образується», буде гаразд.

Карл Лібкнехт навіть надавав великої ролі особі, яка своїм прикладом може потягти за собою масу.

Революції не зробити «по щучому велінню», але їй можна допомогти.

Революції не ждуть, як у моря погоди, а її підготовляють, підштовхують цей локомотив історії.

Жовтнєве повстання як раз є влучний приклад того, що революцію можна підготувати й провести в призначений час, термін.

Революційні події в Німеччині в минулому році є сумний показчик того, що значить прогаяти час.

Які-ж саме конкретні обставини обумовили обрати той, а не інший момент і призначити день для виступу?

А такі: по-перше, вагання серед буржуазних і дрібно-буржуазних партій Росії, розчарування й незадоволення широких трудящих мас політикою меншовиків та есерів, які не змогли розв'язати жадного питання революції; по-друге,—вагання в міжнародньому масштабі, хитання між наступом і продовженням війни з Німеччиною й сепаратним миром з нею проти Росії, і третє, наступ німців на Ленінград.

Вони саме й були, так би мовити, «прискорителями» жовтневих днів.

Більшовикам треба було попередити виступ контр-революції, попередити сепаратний мир Антанти з німцями, не здати Ленінград. Одним словом, перехопити ініціативу, попередити ворога. І ніхто тоді в партії не розумів так всієї складності обставин, як Ленін.

В листі до ЦК партії («Марксизм і повстання»), він писав з підписом:

«Тепер помічаються величезні хитання: наш головний ворог—імперіалізм союзний і світовий, через те, що «союзники» стоять на чолі світового

імперіялізму, захитався між війною до перемоги і сепаратним миром проти Росії. Немає сумніву, наші дрібно-буржуазні демократи втратили більшість в народі, захитались надмірно, відмовились вже від блоку, тоб-то від коаліції з кадетами»...

«Перед нами наочно всі об'єктивні умови успішного повстання. Перед нами виключно сприятливі умови, коли тільки наша перемога через повстання покладе край ваганням, цій найнеприємнішій речі на світі, від якої народ стільки зазнав лиха.

Як тільки нашою перемогою в повстанні зірвемо гру з сепаратним миром проти революції, зірвемо її тим, що запропонуємо одвертий мир, широкий, справедливий, найбільш підходящий мир на користь революції» (XIV т. II ч. 137 стор.).

В другому листі до ЦК («Більшовики повинні взяти владу») Ленін нагадував, які ще внутрішні причини в Росії примушували поспішати з захопленням влади.

«Чому більшовики тепер саме повинні взяти владу?

Тому, що здача Пітеру, підготовку до якої вже провадиться, погіршить наші шанси в 100 раз.

А здачі-ж Пітеру при армії з Керенським і К<sup>0</sup> на чолі ми помішати не в силі.

«Сепаратний мир між англійськими та німецькими імперіялістами треба й можна попередити, коли ми поспішимо.

Народ втомився вже від вагання меншовиків та есерів. Тільки наша перемога в столицях потягне за нами селян»...

«Історія не простить нам, коли ми не візьмемо влади тепер»...

«Міжнародний стан тепер саме, на передодні сепаратного миру англійців з німцями за нас. Запропонувати тепер саме мир народам,— значить перемогти. Взяти владу зразу і в Москві і в Пітері і (не важно, хто почне, може бути, що навіть Москва може почати) ми переможемо безумовно і без сумніву» (XIV т. II ч. 134—135 ст.).

Тепер нам вже зрозуміло, чому Ленін поспішав з виступом. Треба було попередити виступ контр-революції, не допустити до розправи Керенського з більшовиками. Треба було захопити в свої руки почин, треба було брати владу, а не покладатись на з'їзд, гратись у формальність. І тут вагання вже подібне до смерті. Тому Ленін домагався не звязувати повстання з другим з'їздом Рад, що скликався на 25 жовтня.

Владу треба було взяти до з'їзду і вже самий з'їзд поставити перед фактом і запропонувати йому затвердити владу Рад, бо наперед не можна було предбачити, який буде склад його. Есерівські й меншовицькі делегати могли, якщо не зірвати повстання, то у всякім разі ускладнити обставини, внести зайве замішання.

Таким чином, з'їзд Рад примушував призначити день повстання.

Про момент виступу, про його так би мовити останній термін Ленін до Петроградського й Московського комітетів соціал-демократичної партії більшовиків писав так: «Більшовики не мають права ждати з'їзду Рад, вони повинні взяти владу зараз-же. Цим вони врятують і всесвітню революцію (бо інакше нам загрожує «згода» імперіялістів всіх країн, які після розстрілів в Німеччині ставляться лагідніше один до одного й проти нас об'єднуються) і російську революцію (інакше хвиля справжньої анархії може стати сильнішою за нас) і життя сотень тисяч людей на війні.

«Гаяти час—є злочин. Чекати на з'їзд Рад—є дитяча гра в формальність, ганебна гра в формальність—зрада революції» (Зібр. творів Н. Леніна XIV т. II ч. 267 ст.). Питання про технічну й організаційну підготовку вже цілком стосуються до умілости повстання.

Підготовчу роботу до повстання провадив Військово-Революційний Ленінградський комітет. Заснувався він за пропозицією більшовиків при Раді робітничих і салдатських депутатів, коли вони мали за собою більшість в ній. До складу Революційного комітету входили крім більшовиків есери й меншовики, але їх там була значна меншість, працювати-ж їм майже там не доводилось. Меншовики й есери навіть негативно ставились до організації комітету і його роботи. Більшовики пропонували організувати цей Ревком для боротьби з контр-революцією. Головна-ж робота його на ділі полягла в підготовці повстання під керівництвом військової секції Центрального комітету Комуністичної партії. Треба було здобути зброю для повстання, озброїти робітників, перетягти на свій бік військові частини Ленінградського гарнізону, тримати з ними весь час найтісніший зв'язок, призначити для цього військових комісарів, тоб-то, переважно членів партії.

Як саме йшла підготовка до виступу, про це каже тов. Троцький:

«Першим завданням Військово-Революційного комітету,—свідчить тов. Троцький,—треба було призначити комісарів до всіх частин Петроградського гарнізону, і до всіх найважливіших установ столиці й околиць». (Л. Троцький «Від Жовтня до Берестя», 66 стор., вид. 1924 р. «Пролетарій» Харків 1). І далі розповідає, як саме доводилось здобувати зброю:

«До всіх склепів, магазинів зі зброєю було призначено комісарів»...

«Зброю видавалось на далі по ордерах наших комісарів»...

«Керівництво Петроградським гарнізоном з'осереджувалося в руках Центрального Виконавчого комітету»...

«В призначенні цих комісарів велику роль відігравала військова організація більшовиків».

В справі технічної й організаційної підготовки все-таки «ми, безумовно, були слабкі»,—визнає т. Троцький.

«Наша сила, на його думку, була в революційному піднесенні мас, в рішучості битись під нашим прапором»...<sup>2)</sup>

Не меншу роль в підготовці Жовтневого повстання мав розроблений владою стратегічний план і тактика боротьби. До цього партія також напружено готувалася. Її вождь в підпіллі розробляв ці всі плани, давав бойові накази.

В Жовтневих листах до ЦК партії Московського й Ленінградського комітетів Ленін накреслив план боротьби: обрання ударних пунктів, зосередження у відповідних, важливих пунктах ударних загонів, захоплення так званих «командних висот»: центральних установ, міністерств, уряду, арсеналів, банків, телефонних, телеграфних та залізничних станцій.

Ще в дні так званої «Демократичної наради», цеб-то, у вересні, Ленін розробив план і тактику повстання. В статті «Марксизм і повстання» він писав:

«А щоб поставитись до повстання по марксівському, тоб-то, як до умілости, ми в той же час, не гаючи ні хвилини, повинні зорганізувати

1) Там же, 67 стор.

2) Там же, 68 стор.

штаб повстанських загонів, розподілити сили, направити надійні полки в найважливіші пункти, оточити Олександрінку, захопити Петропавловку, арештувати генеральний штаб уряду, послати на юнкерів та дику дивізію такі загоны, що здатні швидко загинути, ніж дати просунутись ворогові до центру міста. Ми повинні мобілізувати озброєних робітників, закликати їх до рішучого й останнього бою, захопити негайно телеграф, телефон, помістити наш повстанський штаб біля центральної телефонної станції, зв'язати з ними телефоном всі заводи, всі полки, всі пункти збройної боротьби й т. и.

Звичайно, це все приблизно, для ілюстрації того, що в даний момент не можна залишитися вірним марксизму, залишатись вірним революції, коли не ставитися до повстання, як до умілости (XIV т. II ч. 140 стр.).

В розвиток марксистської тактики, засобів боротьби що до повстання Ленін в статті «Поради стороннього», вже 8 жовтня накреслив саме такий план боротьби:

«Одночасовий, по змозі несподіваний і рішучий наступ на Пітер, неодмінно зосередити зовні й з середини, з робітничих кварталів і з Фінляндії, із Кронштадту, наступ всім флотом, зосередження величезної маси сил над 15—20 тисячами (а може й ще більше) нашої буржуазної гвардії (юнkerів), наших «вандейських військ» (частина козаків і т. и.).

Скомбінувати наші головні сили: флот, робітників та військові частини так, щоби неодмінно захопити і за всяку ціну, не дивлячись на будь-які жертви вдержати: а) телефон, б) телеграф, в) залізничні станції, г) мости (в першу чергу).

Виділити найбільш рішучі елементи (наших ударників, робітничу молодь, а в однаковій мірі кращих матросів) в невеличкі загоны; щоб захопити найважливіші пункти і щоб їх можна було використати у всіх важливих пунктах і для участі їх скрізь, у всіх важливих операціях, наприклад:

Оточити й одрізати Пітер, захопити його комбінованою атакою флоти, робітників і війська,—таке завдання вимагає умілости й потрібної відваги».

Такий було накреслено план боротьби. Як побачимо далі, жовтневе повстання в Ленінграді розвивалось, не то щоб вже зовсім «по писаному», а щось все-ж таки близько до цього. Звичайно, що жоден план не може цілком відповідати дійсності, життю. Його не можна додержуватись як дурень печи, бо-ж один, хоч як добре розроблений план, не може заступити конкретних дійсних обставин, в яких провадиться боротьбу.

Проте, план і досвід допомогли запобігти помилок Паризької Комуни, банки й інші центральні установи й пункти було захоплено в першу чергу.

От тільки такий центральний пункт, як Зимовий палац, де засідав безнадійно Тимчасовий уряд Керенського, було захоплено в останнє.

З урядом доводилось декільки днів рахуватись, бо треба було провести облогу міста, починаючи з околиць, щоб потім можна вже було оточити палац.

Тут цікаво подати як раз картину боротьби в Ленінграді,—захоплення саме центральних пунктів, командних висот. Т. Троцький, тодішній Член Револуційного Штабу, так змальовує дійсну картину повстання, що розпочалося з 22 жовтня.

«Військово-Революційний Комітет послав на телеграфну станцію загін і біля входу виставив дві гармати.

Так розпочався захват всіх державних установ.

Невеличкі загони матросів та червоногвардійців розміщувались на телеграфі, пошти та по інших установах.

Було вжито належних заходів, щоб захопити Державний Банк.

Протягом цієї слушної ночі, (тоб-то 24 жовтня Ф. Ш.) всі найважливіші пункти міста перейшли до наших рук майже без якої-будь сутички, без бою, без жертв.

Державний банк охороняли державна варта та панцерник. Наш загін оточив помешкання з усіх боків, ми раптом захопили панцерник, банк перейшов до рук Військового Революційного Комітету без жодного вибуху» («Від Жовтня до Берестя». Л. Троцький. 78 стор.).

Як бачимо, більшовики запобігли помилок паризьких комунарів. Грошей ворогові не залишили.

Командні висоти було захоплено майже всі. Зимовий палац було захоплено в-останнє. Революційний Комітет дав змогу протягом декількох днів наговоритися в останній раз меншовикам і есерам з кадетами. Вони в передпарламенті все ухвалювали погрозливі резолюції. Керенський навіть домагався, щоб йому дали можливість вчинити розправу з бунтівниками.

Але крім юнкерів та офіцерів в розпорядженні його нікого не залишалось.

Чому все таки Революційний Комітет панькався де-який час з урядом Керенського, до того часу поки головні установи не опинилися в його руках.

Певне Комітет не знав сил Тимчасового уряду, а тому не рішався зразу захопити адміністративний осередок, а почав стан облоги.

25 жовтня уряд вже був в наших руках. Про захоплення цієї останньої фортеці т. Троцький розповідає:

«Уряд все засідав в Зимовому палаці, але він нагадував лише тінь самого себе.

В політичному відношенні цей уряд був ніщо. Зимовий палац протягом 25 жовтня наше військо повагом оточувало з усіх боків. У день о 1 годині, я на засіданні Петроградської ради від імени Військового Революційного Комітету заявив, що уряду Керенського більш немає, що до вирішення Всеросійського З'їзду Рад, влада переходить до рук Військового Революційного Комітету...

«Зимовий палац одначе до цього моменту (до засідання всеросійського з'їзду) було оточено, але не взято. З часу на час з вікон його стріляли по загону, що вузьким кільцем обережно оточував його.

Штурм палацу затягся, це викликало хитання серед непевних елементів з'їзду (там же в 2.—83 ст.). Всі напружено чекали вісток з площі, що перед палацом. Через деякий час з'явився Антонов, що безпосередньо керував військовими операціями. В залі запанувала мертва тиша. Зимовий палац взято, Керенський втік, інших міністрів заарештовано і вони в Петропавлівській в'язниці. Перша сторінка жовтневої революції закінчилася». (Там же, 84 стор.).

Перемогу однак здобуто не так легко, як про це розповідати. Вже через декілька днів, 28 жовтня, вибухло повстання юнкерів. Його швидко й рішуче приголомшили, але це коштувало чимало крові.

А коли пригадати всю громадянську війну, боротьбу з контр-революцією, тоді тільки можна оцінити нашу перемогу й жертви.

Захоплення двох столиць Ленінграду й Москви відзначило наперед нашу перемогу, бо до наших рук перейшло саме головне—стара експлуататорська державна машина.

Тут ми хотіли лише нагадати, як саме було організовано Жовтневе повстання і підкреслити, що наша перемога не є щось випадкове, що жовтневу революцію підготовляли не тільки історія, а й комуністична партія, що зуміла організувати й повести за собою робітничо-селянські маси.

Наш успіх в значній мірі залежав від того, що партія запобігла помилок Паризької Комуні і інших революцій, що вона в слушний момент не забула Марксової поради, що повстання, як і війна, є умілість.

Бо коли забувають за марксистську методу й правила тактичної боротьби, то це веде до поразки.

Прикладом цього—недавні, свіжі поразки пролетаріату в Болгарії та Німеччині в минулому році.

Поразки там по-за всім іншим були наслідком того, що комуністичним партіям бракувало свідомости, загартованости, рішучости, що вони не взяли на увагу марксівських і ленінських порад.

Невдачі болгарського повстання так у липні, як і в жовтні 23 року були наслідком того, що робітничі й селянські маси виступали роз'єднаним фронтом. Коли голова уряду—Цанков виступив проти куркулівського уряду Стамбулійського, робітнича маса й Компартія поставились до повстання нейтрально, відмовились підтримати Стамбулійського. В жовтні Компартія закликала сама вже до повстання, але не зуміла потягти за собою селян. Порушено було першу передумову всякого повстання,—Компартія не мала за собою більшости трудящих.

В Німеччині невдачу з'ясовується куди складнішими обставинами: Виконком Комінтерну виявив вже головні причини поразки. Звичайно всебічно картину невдач можна вияснити через досконалий вивчення жовтневих подій.

З об'єктивних причин найголовніша була та, що й тут не було певної перевіреної більшости.

Компартія зуміла потягти за собою значну частину революційного пролетаріату. Деякі робітничі райони, як от Саксонія й Тюрінгія були майже під цілковитим впливом Компартії. Маса підчас страйків ішла за комуністичними гаслами.

Але Компартія все-таки організовано не могла керувати, бо профспілкові апарати були ще в руках соціал-демократичних бюрократів, що підчас бурхливих подій здебільшого поводили себе, як зрадники, штрайкбрехери або як страхополохи й боягузи.

Що-до помилок поведінки самої компартії, то в основному вони полягають саме ось у чім:

1. Компартія не зуміла розвинути як найбільшу активність мас. Для цього вона не проводила відповідної агітаційної й організаційної роботи, не зуміла завчасно кинути для повстання відповідні гасла.

Партія не скликала з'їзду фабзавкомів, де вона користувалась найбільшим впливом.

2. Партія не звернула пильної уваги на озброєння робітників та пролетарських сотень.

Коли комуністи пішли були на блок, згоду з лівими соціал-демократами і склали з ними в Саксонії та Тюрингії робітничий уряд, міністри комуністи поводити себе в парламенті надто обережно. Вони заявили, що вони працюють там на «конституційній основі», коли всю увагу треба було звернути на підготовку повстання. Не гратись з «чесним» співробітництвом з соціал-демократами, а своє перебування в уряді використати, щоб добратись до арсеналу, щоб озброїти робітників, пролетарські сотні.

3. Нарешті, Компартія в найслухніший момент, коли треба було діяти з найбільшою рішучістю, виявила вагання, не віджиті ще забобони.

І от коли генерал Міллер вступив до Саксонії наводити порядок, партія не зуміла дати рішучий опір, в той час як настрої мас був бойовий.

Найбільш революційна частина гамбурзького пролетаріату вихопилася самотньо, виступила невчасно, в інших містах робітники не підтримали гамбурзьких героїв.

А наслідком цього й було те, що контр-революціонери в Гамбурзі вчинили над повстанцями криваву розправу.

В Саксонії генерал загнав Компартію в підпілля. Коротко кажучи, компартія прогавила дуже влучний момент для своєї перемоги.

А це найбільш залежало від того, що повстання було зорганізовано неуміло, знов таки по-за всім іншим, чого бракувало для повстання.

Партія забула про давні марксистські істини що до тактики й технічної підготовки повстання.

Найголовніше, чого бракувало: «сміливості, сміливості й ще раз сміливості», скажемо словами великого майстра революції Дантона.

Наші майбутні перемоги над капіталом залежатимуть від того, оскільки комуністичні партії зуміють повести за собою трудящі маси, зорганізувати повстання й оскільки в них багато буде незломної рішучості битися до переможного кінця.

Г. ЮРТИК

## На тлі жорстокої дійсности. \*)

(з життя західньої України).

Перед початком 1924 року польських політиків не дуже вже турбувала справа Східних «кресів». На зовні все вдавалося гаразд. На львівських мурах старанно затерто сліди куль і крові, що настирливо пригадували про недавню криваву епопею, про боротьбу Західньо-Українських мас проти польського панування. В цілій країні могили вкраїнських вояків і пам'ятники на них зруйновано рукою «золотої» польської молоді, яка ділала під безпосереднім доглядом і керівництвом педагогів, що завзято щепили молодому поколінню бацїли національної виключности, штовхали тую молодь на брутальні вчинки сучасного вандалізму, яскравими прикладами якого є розбиття гранітового пам'ятника Тараса Шевченка у Винниках, зруйнування гранатами помешкання Львівської «Просвіти», побиття вікон у вкраїнських школах і т. инш.

Чільні польські політики вважали, що їхня роль в році 1924-му обмежиться з верхнім керівництвом, директивами загального характеру, так би мовити, диригуванням тим цїнічним танком, який справляв на знесилених грудях трудящих західньо-українських мас розбещений польський націоналізм. Пересякнута шовінізмом польська школа і костьол повинні були перетворювати мільйони вкраїнського селянства й робітництва в польських патріотів. Трудящі вкраїнські маси повинні були виректисся своєї школи, культури, свого минулого й будучини в ім'я ідеї «Великої Польщі», в якій вони мали-б відігравати роль білих муринів—рабів польської й усякої иншої буржуазії. Там, де «культурна» робота ксьондза й учителя, що був і є разом і таємним агентом поліції, натикалася на опір, на перешкоду,—на арену повинні були з'явитися легалізовані польські «боївки», поліція жандарми, військо. Перемога ніби була вже остаточно досягнена й залишалося використати лише її результати.

Під примусом польської влади вкраїнські учні-сироти святкували річницю перемоги польської зброї під Львовом, святкували річницю загибелі своїх батьків на багнетах завойовників. Що творилося в молодих дитячих душах—згодом вони самі скажуть, але ті діти виходили зі своїх жебрацьких помешкань-льохів і марширували поруч із панськими дітьми, під прапорами польського націоналізму.

\*) Заперечуючи де-які погляди автора (аналіз інтелігенції, поділ революції на національну й соціальну, заперечення ролі західньо-українського міста, як пролетарського центру і инше), редакція проте вважає потрібним дати місце в своєму журналі цій статті, що загалом правдиво й яскраво викриває оснївні пружини шляхетської політики й відносин на Західній Україні.

Ред.

Польським політикам довелося переконувати цілий світ, що вкраїнський робітник та селянин прагнуть польського панування над собою. Ворохобниками й баламутами мали бути інтелігентські шари населення, тоб-то всякі доктори, професори, попи й попенята. В тому польські політики, здається, нікого не переконали, окрім самих себе, бо в дійсності «патріотизм» та «принциповість» фахових і не фахових українських політиків досить таки гнучкими виказали себе. З того приводу польські політики мали підстави бити в літаври, грати в побідні сурми, розголошуючи свій тріумф... Устами посла Підгірського «Парламентарна Українська Репрезентація», за часів головування там автономіста А. Васильчука, зголосилася до послуг польського націоналізму й імперіялізму, висловлюючи довір'я кабінетові генерала Сікорського, того самого генерала, що є і був головним ідеологом колонізації українських земель польськими елементами, того самого, що тую колонізацію власними руками перепроводжував. Такої принциповості, такої тактики годі шукати де-інде.

А зі Львова до Варшави простяглася рука В. Бачинського, Охримовича й Федака (старого), які виступали іменем трудовицької партії й благали дати їм якусь автономію, визнаючи польське правительство законним володарем західноукраїнських земель. Польські політики зігнорували той угодівський «віропідданчий» рух, вважаючи, що справа остаточно вирішена, тому їй не варто звертати увагу на переможених, які, жебраючи, простягають руку до панського столу.

Отже ніби не було підстав для значних журби й турбот у польських політиків з приводу «кресових» і меншостьових питань. Перспективи 1924 току мали бути рожевими.

Та вкраїнського питання, на західноукраїнських землях вирішено не було. Ефемерність паперового акту з дня 14-го березня виявилася швидче, ніж того можна було сподіватися. Лоялізм п. п. Бачинських, Охримовичів і К<sup>0</sup> не дав польській шляхті бажаних наслідків. Бо-ж чого варті всі вони разом і на роздріб, коли маси залишили тих «учених європейців» і почали шукати інших провідників, які проголошували «казійські» методи боротьби—революцію? Після такого явища відносна вага в політиці д-ра Бачинського стала рівною з вагою попа Ількова. Тому польське правительство рішило затримати природний розвиток подій старими, як світ, методами поліцейського терору проти тих чинників, які силою об'єктивних умов ставали на чолі протидержавного руху на Західній Україні.

29—31 січня м. р. над Західною Україною лютує гураган, жертвою якого стали всі, що не гнулися при кожному подихові вітру. Натиск було націлено на українських соціал-демократів, які ще в 1923 році ясно й недвозначно стали на ґрунті революції, як засобі боротьби для поширення радянської влади на території Західної України. В тих днях від Припяти до Черемоша й від верхів'я Попраду до Збруча не лишилося ні одного повіту, де-б польська влада не перепроводжувала масових трусів, арештів, насильств. Українську соціалістичну пресу задушено рукою поліція, Опечатано помешкання «Вперед», «Землі й Волі», «Нової Культури», «Селянської Долі». Редакторів і співробітників заарештовано.

Комітет УСДП одержав від польської поліції наказа про розпуск партії. Разом з тим сила членів партії УСД опинилася у в'язничних мурах. Отут-то треба додати, що УСДП легально існувала цілих трицять років...

й не дуже шкодила тамтейшій буржуазії. Лише коли яскраво зазначилося швидке поширення впливу партії серед трудящих мас, у зв'язку з її новим курсом на радянську владу, володарі країни рішили вжити драконових методів для припинення праці, яка знаходила собі вдячний ґрунт.

Зрозуміло, що атака на УСДП не була ізольована й не обмежилася лише об'єктами, що носили на собі офіційне тавро соціал-демократії. Атаку поширено загальною на всі вкраїнські робітничі та селянські організації. 31-го січня поліція зачинила «Бібліотеку імени Івана Франка» й «Просвіту» в Дорогобичі, робітниче товариство «Воля» в Коломиї і т. д. Арешти поширено на робітників, селян та інтелігенцію. Особливо відзначилася поліція Томашівського та Косівського повітів, де селян арештовували сразу цілими десятками.

За першою хвилею репресій прийшла друга, третя, десята й так без кінця. Серед заарештованих помітно збільшується відсоток селянства,—осіб фізичної праці. Так у травні, одного лише дня, на Волині заарештовано більше ста чоловіка, майже виключно селян. Заарештованим закидають приналежність до «комуністичних», «повстанчих», «козацьких» і т. п. організацій. Всі ті закиди не мають ніяких інших підстав, окрім одної—західньо-українські маси—непримиримий ворог сучасної Польщі.

Лютує поліція за мовчазною згодою (можливо й по наказу) урядових сфер. У в'язницях катують заарештованих. По-за в'язничними мурами витворюється особливі терміни «кваліфікованого» й «некваліфікованого» катування <sup>1)</sup>. Наслідком того катування жертва або вмирає, або калічиться, або «признається у всьому», що їй запропонують кати.

Покоштувавши польської тюрми, гр. Брехер так описує свої гаразди в листі до соймового посла Діаманда:

«Комісар Лабяк велів мені роздягтися й так ударив мене під вухо, що відразу полилася кров. Ударив ще раз. Потім разом з агентами бив мене безперестанку хвилин п'ятнацять. Спинився комісар Лабяк і, відпочиваючи запропонував мені спирту, тютюну, чаю, якщо я вкажу членів комуністичної організації. Я не міг нічого йому сказати. Лабяк укинув мене в темну й там ухопив за шию й бив головою в мур, повалив на діл, топтав чобітьми, потім сів на мене й товк у живіт і під груди. Так мучили три години. Закривавленого втягли мене в кімнату, де комісар знову пропонував мені те саме й добавив, що коли я нічого не скажу—заб'є мене».— У стенограмах засідань сойму (друк. ч. 796) є інтерпеляція клубу «Визволення», виголошена послом Тугутом, де наведено жахливий факт побиття поліцією вагітної жінки Адамчук до такого ступня, що вона в будинку поліції скидає дитину.

«Засада бити хама в морду, сказано в тій інтерпеляції, скрізь уживається поліцією й органами громадської безпеки й стала психозом. Те явище охоплює дедалі ширші кола державних органів, не виключаючи й війська»...

Ніде нема статистичних даних про ті катування, знущання, вбивства. Щоб хоч трохи, поверхово уявити собі кількість тих фактів, не пошкодить пригадати, що одна інтерпеляція п. Тугута за січень 1924 р., в якій були такі-такі підрахунки тої інквізиції,—тая інтерпеляція була написана на машинці на 120 сторінках найбільшого формату.

<sup>1)</sup> З інтерпеляції в соймі посла Воеводського.

Хто не «признавався», той гинув. Такий кінець «слідства» нікого вже не дивує. Лише в окремих випадках зривається голосний протест, щоб знову затихнути. Найвищої точки досягло нервеве напруження в днях після смерті в Львівській тюрмі Ольги Бесарабової. Всі дані ніби-то промовляли, що польське правительство муситиме покарати вбивців, хоч-би про людське око. Дарма—не дочекалося західне-українське міщанство справедливості. Бо не могла-ж буржуазна Польща сама себе судити. Проте занепокоєння серед польських політиків почало помічатись досить яскраво. «Креси» й «кресові» питання стають в центрі, так-би мовити, стають віссю польської політики. Причину того треба шукати десь інде, лише не в почуттях людяности, якими любить вихваляться польська демократія.

Згадавши про польську демократію, доводиться трохи спинитись над її характерними рисами, бо лише таким способом, можна пізнати, що то воно є ота демократія. Польський буржуа, міщанин, куркуль, ксьондз, професор, отой самий комісар Лаб'як, генерали й вояки—всі демократи. Пригадую собі факт з перших днів революції у Криму. Солдати заарештовують генерала. Він просить слова й говорить:

«Громадяне! Я демократ... Я навіть революціонер-демократ. Я-ж поляк, а поляк не може не бути демократом».

Салдати не повірили генералові. Але віра в тую демократичність у самого генерала була щирою. Те саме й зараз у Польщі. Від Корфанти й Дмовського, аж до самісінкового Тугута й ксьондза Оконя—всі й усіх переконують у своїм демократизмі. В інших країнах певні групи буржуазії або міщанства не соромляться одверто стати на шлях диктатури. А в Польщі є лише «правиця» й «лівиця», які на зовні намагаються доказати свою вірність ідеалам демократизму й... великодержавія.

Проте є й різниці у поглядах на національно-державні питання поміж «правицею» й «лівицею». Перша репрезентує зоологічний, дикий націоналізм, друга—модернізований, ліберальний. «Правиця» хоче негайно з'їсти національні меншості в державі й лише тоді поширювати кордони останньої «від моря до моря», «лівиця» хотіла-б оті саме меншості використати для експанзії польського імперіялізму, а потім лише втопити їх у польському морі. Що до політики по-за межами етнографічної Польщі, між «правицею» й «лівицею» нема принципових розходжень, в боротьбі за «креси» вони в критичні моменти ідуть спільно.

Тюремні тортури, катування, арешти й загальні масові репресії цілком відповідали поглядам зоологічного польського націоналізму. «Правиця» цілим еством своїм вітає такі методи боротьби за «польськість кресів», але разом з тим переконує світ, що Брехер, Бесарабова, Дегтяр і інші самі себе катують і вішаються в тюрмах зі спеціальною метою дискредитування Польщі. Зі своїх палаців, де все хилиться перед панами, «правиця» не швидко помітила-б процеси, що відбувалися в масах. Спостереження над масами легше робити «лівиці». Й остання помітила те, чого не хотіла помітити.

Той самий Тугут у наведеній інтерпеляції апелює до патріотизму «правиці»:

«Є поважне побоювання, що виключна терпелівість людности східніх «кресів» досягла вже своєї границі.

Отже, не самі факти інквізиції турбують «лівицю», а лише наслідки. Підтвердження цього спостерігається скрізь. Так 31-го січня у Варшаві відбувається публічна дискусія на «Кресові теми», влаштована «лівицею». Виступають свідомі своєю відданістю Пілсудському, бувший генеральний комісар східних областей Осмоловський, сенатор Крижанівський, генерал Бабяньський, колишн. міністр Леон Василевський та інші. Всі вони вказують, що на «кресах» не все гаразд, що там чекає Польщу катастрофа, бо майже все населення є вороже до Польщі.

Правління об'єднаних селянських партій «Визволення» та «Людове об'єднання» приходять до того-ж висновку.

І вся «лівиця» разом і зокрема радить дати якісь полегкості, якісь права національним меншостям, перепровадити якусь земельну реформу. Але що то за полегкості, права реформи? Ніхто не відає... «Лівиця» боїться виступити навіть з декларацією, в якій ясно була-б окреслена певна програма. Вона—«лівиця» розуміє, де саме є її ахілсова п'ята. Тою п'ятою є як раз от така ясна програма. «Лівиця» ризикує, проголошуючи ліберальні гасла, дати тим самим зброю проти себе до рук «правиці» й ризикує поставити проти себе все, що є під Польщею революційного. Лібералізм «лівиці» в національному питанні походить із жури про міць, «моцарство-вість» Польщі. Ціль того лібералізму—знищення ґрунту для протидержавної комуністичної й радянської пропаганди. При такому підході до справи, хто спроможеться на ясну програму? Хто має програму для тактики? Адже-ж остання залежить від обставин. Тому, як і скрізь, особливо в «кресовій» політиці, «лівиця» виконує ролю звичайного пахолка «правиці». Перші бурчать, іноді навіть кричать, видумують всякі ради, наради, язикові й не язикові закони а другі—«правиця»—глузують зі своїх пахолків: «хай мовляв, тішаться».

«Жеч Посполіта»—чільний орган «правиці», критикуючи політику польських центрових і лівицевих урядів, що-до «кресів», називає її політикою без керми й має рацію. Бо керма політики спочиває й буде спочивати в руках «правиці», аж поки існуватиме сучасна буржуазна Польща. Лише «правиця» має ясну програму й не ховається з нею, не служить богам і чортові. Її бог польський націоналізм, чорт—українці, білоруси, євреї. Авторитет «правиці» великий і збільшується й упаде разом з буржуазним ладом. Реальні й послідовні політики «народові демократи». Вони радять втопити в крові, фізично знищити національні меншості. Є то єдиний шлях, єдина метода, єдина реальна політика буржуазної держави в національному питанні. Той шлях звичайно веде до загибелі того, хто нападає, але може дати і перемогу, принаймні тимчасову. Проте з буржуазно-націоналістичного погляду той шлях є кращий від тупцювання на місці. Йти назустріч своїй загибелі і боротися проти неї безпечніше, ніж тої загибелі чекати на місці, виголошуючи магічні фрази брехнею підбитого лібералізму.

«Героям «лівиці» Пілсудському, Сікорському й іншим, на якийсь момент поводилося з'єднати навколо себе навіть національні меншості держави. Робилося те за мовчазною згодою, або несерйозною опозицією «правиці». Та швидко лаври осипалися й з-під них визирало нахабне чоло політичної повії. Воно вже не вабить до себе навіть романтиків, що закохані в старе й оганьблене гасло: «За нашу й вашу вольність».

Сталася знаменна подія, грім з ясного неба на голову філістерів політики. Буржуазну Польщу «заатаковано» з тої сторони, звідки ніхто тої атаки не сподівався. Пенлеве, Еріо й інші підписали не менш знаменитий протест проти білого терору в Польщі. Богомільне й атеїстичне міщанство цілого світу плескало в долоні, «іграша» і «скакаша» й заповідали нову еру демократичного лібералізму й пацифізму. Найширші кола безкритичної юрби, повірили в щирість того протесту й... у розум газетярських трибунів. Міщанська юрба нічого не пам'ятає. Вона не аналізує. Вона відчуває та й тільки.

Чому раптом заговорили ліонський міщанин Еріо і колега старого Клеманса п. Пенлеве? Чому ліберальний жест прийняв світ, і, головне, західньо-українське міщанство за щирю монету? Які підстави?!

Той самий Пенлеве, що року 1918—19 озброїв армію генерала Галера й спішно привіз її під мури Львова, протестує проти білого терору Польщі, проти насильств над національними меншостями. Що сталося з ним? Припустить би, що стала йому осоружною відроджена шляхетська Польща... Але-ж не можна ніяк забути, що Пенлеве озброїв найреакційнішого генерала Галера... й нині реалізує позики Польщі на озброєння й будівлю військової промисловости. «Припустить би, що їх опанували почуття людяности... Так є в пам'яті табори смерті», де згинули десятки тисяч галичан, не зворушуючи зовсім п. п. Еріо й Пенлеве. Та й знов таки в їхній політиці що до комуністів Франції не спостерігається маніловського лібералізму. Припустить, що ті пани є звичайні дурні, які самі не відали, що творили, значить ризикувати самому на собі виправдати тую останню назву, бо паризька біржа дурнів не тримає своїми прикажчиками.

У політиці, не аби-яка роля належить часу. І коли пригадати час оголошення французького протесту, то не тяжко помітити, що в індивідуальному житті протестантів той час кермував усіми їхніми чинами, тож-то був час, коли перемога «лівого блоку» на виборах вже була з'ясована, тоб-то ціла okazія трапилась тоді, як Пенлеве й Еріо вже опанували політичну ситуацію у Франції, коли власне до їх рук переходили ключі французької політики, а разом з тим і доля «незалежної» шляхетської Польщі. Як раз у той час вони мали змогу покликати до себе правительство Польщі, (чи польського посла), й чемненько та тихенько наказати Варшаві припинити терор. Вони не зробили останнього, бо інтереси французької (і польської) політики вимагали лише голосного протесту, ліберального патякання.

Сучасники мали нагоду спостерігати один із найяскравіших і найхарактерних моментів імперіялістичної політики. Сучасна Франція в ролі захисника пригноблених—парадокс, над яким треба було спинитись людській думці. І коли той парадокс не викликав навіть здивування в колах західньо-українського міщанства, то причину того треба шукати в доскональному розумінні п. п. Еріо й Пенлеве людської глупости. Після «протесту» до Парижу вирушили делегації. На якийсь час усі забули про «власні» сили й про те, що на Сході існує росте й розвивається Українська Соціалістична Радянська Республіка. Мету протесту здійснено. Зрозуміло, що західньо-українським масам ніхто не поставить у вину вчинків п. п. Бачинських, Васильчуків, Ількових та инш.

В Європу вирушили Недзялковський, Тугут і ин. Понюхали Пенлеве й Еріо, понюхали коло Макдональда й до Мусоліні заїхали. Повернулися

до Польщі й узялися до роботи. Та все над «кресами». Насамперед п. Тугут із комісією оглянув польські тюрми й переконався, що в тих тюрмах чудово себе почувають в'язні. Що правда, траплялися такі дрібниці як забивання гвіздочків в підп'яти, зав'язування живої людини в мішок, поливання її льодовою водою й масаж гумовою палицею чи звичайним канатом. Ще пресували пальці, стискаючи їх коло завісів дверима, електризували де-кого... Та який-же то терор? Якихсь десяток-другий жінок, та ще до того, й меншостювих, родили неживих дітей на поліції!.. Була то лише поміч породіллям від поліцейського закаблука, а не терор. Про такі випадки п. Тугут рішив уже не згадувати, тай п.п. Еріо й Плєневе з Макдональдом чути про такі речі неприємно було-б. Тому п. Тугут засвідчив, що ніякого терору в Польщі не було.

Здається невелика річ брехати. А Тугут на тому кар'єру собі збудував. У «лівих» він своя людина, а «правих» теж не цурається його. Від того часу Тугут пливе до міністерського портфеля.

Тугутова комісія випрацювала «язикові закони» для неполяків. Закони ліберальні. Всякий може вживати тої мови, яка йому подобається. Лише маленька формальність: докажи документами, що ти не поляк. Школа має бути з такою викладовою мовою, якої вимагатиме місцеve населення. Лише маленька справка: в Радехівськiм, Бережанськiм та інших повітах старости наказали начальникам сільських громад примусити населення винести постанови про відчинення польських шкіл. В деяких українських повітах (Холмському, Дорогочинському) населення «зовсім не хоче школи», як рапортує поліція. Тому відчиняють лише польські школи й зачиняють українські.

Нині п. Тугут міністром і перепроводжує «санацію кресів». Щоб зрозуміти вагу тої «санації», треба знати, що від часів Болєслава Хороброго й Казіміра Великого шляхетська Польща тую «санацію» перепроводжує й до цього часу не перепроводила. Тая «санація», була причиною невгавних селянських і козацьких війн проти Польщі, була причиною кривавої й жорстокої Коліївщини, причиною упадку польської держави і є причиною кривавої боротьби нині. Тугут каже: «коли вкраїнський чи білоруський народи зформують свою структуру на ґрунті ненависти до польської держави й народу, нам загрожує найбільша небезпека від усіх, які колись існували. Дві небезпеки, російська й німецька стануть погрозливими лише тоді, коли в східніх воєводствах ціла життєва енергія людности підчас війни звернеться проти нас».

«Мало судів»!.. «Мало поліції»! Мало прав у воєвод»!—ось Тугутові висновки. Судів на «кресах» майже стільки, як косяолів. Здавалося-б досить. Вони судять без відпочинку й жалю. Навіть «народові демократи» задоволені діяльністю судів. «Газета Порання» захоплено оповідає про виконання вироку смерти на чотирьох селянах: Ананкові, Павлюкевичові, Фіранчукові й Кравчикові. Та газета малює таку картину:

«В останній хвилині всі попросили цигарок, запалили й розмовляли між собою... Одної короткої сальви вистачило. Лікар засвідчив смерть усіх. Цікавих на езекуції було надзвичайно багато».

Отже «вистачило»! А Тугутові ще мало. Він проти оголошення військового стану, бо: «насамперед те викличе небажане вражіння за кордоном». Можна обійтися й без формалістики. Воєводи одержують диктаторські уповноваження, на підставі яких можуть касувати розпорядження

урядового центру й ділати всупереч навіть писаним самою буржуазією законам.

Поліцію на «кресах» збільшено спеціальним корпусом «пограничної охорони», що числить у своєму складі до 20.000 бойців піхоти, кінноти, артилерії і літунів.

Тугут проти того, щоб польські пани самі собі робили «харакірі», тоб-то проти земельної реформи, яка віддала-б землю місцевому селянству. Він лише дбає про чисельне й економічне зміцнення елементів, прихильних шляхетській Польщі, він лише за колонізацію східних просторів польськими елементами, бо:

«Без східних (українських і білоруських Ю. Т.) земель нема Польщі».

Тугут досконало вистудіював справу. Він, як ніхто, знає вдачу українських докторів, попів професорів і «так собі діячів», і знає вдачу українського селянства. Він уже ділає. Для українських панів—посади, університет, субсидії, для селян—куля, шибениця. То є програма Тугутова. Тая програма дійсно є найрозумніша. І хоч не може бути сумніву, що й тою програмою не буде вирішено питання, проте-ж іншої програми, кращої програми не видумати шляхті. Коли вона не дає й не дасть бажаних нинішнім панам Парижу й Варшави наслідків, то причина полягає по-за межами людських здібностей. Бо штучними заходами не вирішити того, що розвивається згідно з законами, які є по-за впливом людського розуму й сили.

В суто-хліборобській країні, якою є західньо-українські землі, ціле суспільне й політичне життя, всі рухи й відрухи мають своє джерело в земельній справі. 93—99 відсотків селянства тої країни є незаможники й середняки. Село—українське море. Поміщики й більшість куркулів—поляки. Місто на загал польське. Місто не є тереном скупчення промислового пролетаріату—носія ідей революції. Воно є місцем осідку торговельної буржуазії, крамарів, спекулянтів, паразитарної інтелігенції, люмпен-пролетаріату,—усякого вродництва, поліції та війська. Те місто є осередок скупчення всього ненависного, що нагадує про владу завойовника. Західньо-українське місто—колоніальне місто, позитивна роля якого в революційних рухах незначна. Воно є торжище, де можна продати честь і свободу за гроші й де їх продають.

Треба свідомо й сміливо дивитись у вічі дійсності... Інтелігенція загалом є найменше витривала й найменше принципова група населення. Вона є речником ідей пануючої класи, розуміється, коли та класа підхарчовує інтелігенцію. Інтелігенція української національності нічим не є кращою від якоїсь іншої. Навпаки, вона є одною з найгірших. А причина останнього полягає в тому, що вона є інтелігенція нації, яка силою історичного розвитку зведена до ролі майже одної класи—селянства, класи соціально пригнобленої й що до цього часу навіть ніде не мріє про захоплення політичної влади, класи бунтарської, яка може стати базою для революції,—але ніяк не спроможеться на керівничу ролю. Українська інтелігенція Західньої України економічно залежить від буржуазії чужонаціональної й заради шматка хліба готова служити не лише соціальному, а й національному ворогові трудящих мас Західньої України. Ії

спробу в 1918—19 р. р. захопити політичну владу під прапором українського націоналізму спіткало фіаско, бо вона намагалася йти всупереч з історичною ролею інтелігенції—слуги класи, а не керівника, диктатора над класами. Півдесятка злидених дідичів, півтора десятка ошарпаних промисловців з якоюсь тисячею дрібненьких крамарів не могли стати базою для національної революції. Селянство-ж і робітництво лучило до купи національну революцією з соціальною. Інтелігенція пішла шляхом одної лише національної революції, вона намагалася поділити неподільне й було її розчавлено колесами історії. Інша річ—об'єктивні причини, так би мовити, передумови того явища.

Ціла політика сучасної Польщі й усіх, хто стояв і стоїть по-за її плечима, йшла і йде по лінії відокремлення української інтелігенції від українських мас. Всі вони добре розуміли, що перемогти в боротьбі без використання інтелігенції ніяка класа не зможе, й особливо класа селянства, темного, затурканого, без організаційних звичок і досвіду. Тому шляхта спочатку найгірше ніби-то натискала на українську інтелігенцію, поширюючи легенду про «Cichy ludek rusinski»... Українську інтелігенцію шляхта вдарила по найбільшійшому місці—позбавила її заробітку в державі. А тая інтелігенція майже виключно складалася з державних урядовців або осіб, які так чи инакше жили біля державного жолоба. То й було причиною відомого «хрунівства»,—частина інтелігенції на чолі з Твердохлібами, Яцьковим та Ільковим пішла на службу новим панам стану. Друга частина інтелігенції, найчисленніша й найвпливовіша, апелює до переможної Антанти. Її репрезентант Петрушевич тупцює по сінцях усіх міжнародних конференцій, засідань, т. зв. Ліги Націй, переконує міністерських секретарів і швейцарів у чистоті й шляхетності своїх помислів, засипає всіх і вся меморандумами, перераховуючи польські звірства й доказуючи правопорушення, що їх творить Польща. Стара Європа слухала навіть іноді підморгувала безталанному кавалерові, манила й манила. Петрушевич чекав терпеливо і вперто, й умовляв західньо-українську інтелігенцію: «Чекайте, Антанта, Ліга Націй за нас». Інтелігенція переконувала маси в антантівській справедливості й переконала всіх...у своїй безмежній глупоті! Старій розпутниці Європі допекли до живих печінок Петрушевичові скарги на неправі вчинки шляхти й перша подарувала шляхті акт з 14-го березня, підтверджуючи право шляхти до Західньої України.

Третя частина інтелігенції хопилася за револьвер, динаміт, бомбу. В її вчинках більше помсти, ніж чогось иншого. А помста не є ні метою, ні заходом розумного політика. Індівідуальний терор, оскільки він не набере масового, стійкого характеру, не дуже дошкуляє завойовникові. Без масовости він є марнотратство сил.

Лише невеличка четверта частина, де в чім споріднена третій частині, а в де-чому до краю ворожа їй, шукає шляхів до мас. Вона йде помацки, хитаюсь, аж поки не стає на ґрунті української радянської державности. Тільки тоді, почувавши під ногами міцний ґрунт, вона починає ділати, іноді помиляючись, набирається досвіду. Синтез національної й соціальної революції на «кресах» надає їй сили й бадьорости.

В початку 1924 року в масі західньо-української інтелігенції перемагає «радянський ухил», рух на «українізацію». Проте, угодовці не сплять. Вони провадять роботу тут і там і скрізь. Точиться внутрішня боротьба.

Трудовицька партія єдина, що й було підкреслено на весняному З'їзді партії. Але в тій партії нема єдності, нема думки єдиної, нема єдиної політики. Угодівська група іноді ніби ховається, ніби складає зброю, щоб нагострити її для нових виступів проти «незалежних». Останні більше об'єктивно аналізують стосунки на Радянській Україні і вважають їх можливими до прийняття, як базу для боротьби проти Польщі.

Але «незалежники» не революціонери: вони так собі інтелігенти, які визнають, а не творять, мають відвагу сказати сміливе слово та не мають відваги стати до бою й інших до нього покликати. Вони релігійні, хоч, несучи велику свічку до церкви, й омотують її червоною хустиною—вдача добродійного міщанина.

Генеральний бій відбувся навколо університетської справи. Започаткував баталію Роман Стоцький з Лондону. На допомогу йому вирушив п. Томашівський з Берліну й ціла кумпанія пенсіонерів Масарика з Праги. Атаку розпочали угодівці. Характерно, що В. Бачинський, Охримович і К<sup>о</sup>, сидючи у Львові, «сочли за благо» цькувати, але самі сіли мовчки. Боялися піти дочасно туди, куди галицька молодь відправила професора С. Твердохліба, Матвіяса та інших.

Ідеологом угодівства в університетській справі став п. Томашівський. Тяжке, невдячне й, як виявилось, цілком безнадійне завдання. Треба було довести, що польський націоналізм збудує на свою голову твердиню українського націоналізму. Треба було довести, що на цілій Україні й по-за Україною, нема ні одної української вищої школи, ні наукової установи. Треба було довести, що стан українського народу в цілому нині є гірший від стану в 1913 році. Треба було довести, що біле є чорне і навпаки. Для такого завдання не вистачило навіть і професорської ерудиції й авторитету. Доктори й професори злякано поховали голови й нишком погодились з місією агента дефензиви Оскілка, який «дбає» про український університет!..

В останні місяці м. року пресовий орган трудовиків «Діло» нотував події на Україні й по-за Україною й утримувався від ясної лінії. Лише в початку грудня з'являється провідна стаття, в якій редакція доводить... факт існування Української Радянської Держави. (Макдональдівщина на галицькому ґрунті). Та вже через місяць на західно-українському небі з'являється синиця—п. Панейко, що збирається море запалити. Панейко стає редактором «Діла», пише страшні (для себе) статті проти радянської України, пише три дні, а на четвертий співробітники «Діла» викидають його з редакції. Куди попливе п. Панейко—невідомо, але угодівці напевно вже репетують йому: «Видибай, боже»!

Послідовно, як сама природа, життя рішає долю трудовицької партії. Частина піде в обійми п. Тугута й Дмовського, частина зійде з політичного обр'ю, частина перестане бути трудовиками й перейде до табору трудящих.

Радикали, за часів Павлика й Франка славні радикали, нині вже не є радикали, хоч і затримують при собі тую назву. Вони стали пахолками п. Шаповала й Григор'їва з Праги—знайшли пророків! Їхня роля на Західній Україні не більше від нинішньої ролі їхніх пророків на Радянській Україні.

В минулому році відбулася цікава спроба організації Українського фашизму на західно-українському ґрунті. Відбувся з'їзд так званих «загравістів», який проголосив існування «Української Партії Національної Роботи».

Фактичним творцем нової течії є доктор Дм. Донцов. Головою партії обрано Самійла Підгірського. Після з'їзду вони пішли в маси й зняли галас. Вони одверто й сміливо виступили проти польського панування, але не говорили, що-ж далі. Мasi знають свого ворога, вони охоче приймуть вожда, що поведе їх у бій, але вони хочуть знати остаточну мету боротьби, вимагають ясности програми. Фашисти намагаються змобілізувати український націоналізм, і недобачають, чи не хочуть добачати, що бій українського націоналізму проти польського, чеського й румунського націоналізму є власне аграрною, тоб то соціальною революцією, що в тій боротьбі селянство неминуче піде поруч із революційним робітництвом усіх націй. Останнього бояться фашисти. Вони не хочуть визнати, що нині боротьба проти радвлади є боротьба проти українського націоналізму й за зміцнення завойовників. Унутрішні суперечності надто великі. Тому нині фашисти мовчать. Замість квіток, вони можуть дати масам лише будяки. Мasi не йдуть до них. Велика мета вимагає сміливих кроків, але вона потребує й великого розуму для свого здійснення. Треба зрозуміти, що в наших умовах національна революція є соціальна революція і не боється останньої. Хто не визнає останньої—зійде з кону.

УСДП пішла в ногу з компартією Західньої України. Власне то й був єдиний логічний кінець руху по шляху, на який стала УСДП в 1923 році. Виступи членів УСДП в Польськiм соймі й перед масами чимало зіпсували крові панам—шляхті.

Вождем західньо-українських мас в нинішніх умовах може й повинна стати компартія Західньої України. Чи вона стане дійсним вождем—буде залежати від двох причин: а) треба налігати й повести за собою український націоналізм і б) опанувати західньо-українське село з його невичерпаною бунтарсько-революційною енергією з його анархічними ухилами.

Треба визнати, що існування в соймі й діяльність клубу УСДП (фактично комуністичного) невблаганно штовхала п. п. Хруцьких, Чучмаїв та Васильчуків на шлях радянофільських декларацій. Вони, Чучмаї і К<sup>0</sup>, бояться стратити будь-який вплив на маси й мають проти себе надто небезпечну конкуренцію.

До речі, про т. зв. «Українську Парламентарну Репрезентацію». Єдиного національного фронту вже нема. За ним тужать міщани, буржуазія, пани-шляхта. Там, де «згода в семействі», не дочекається революції, там багно з брудною водою—вільна рука для гнобителя, Започаткував погром «єдиного фронту» М. Луцкевич. Потім його слідами пішли нинішні комуністи: Скрипа, Пащук, Приступа, Войтюк та «дикі»—Павлюк з Тимошуком. Антін Васильчук пішов слідами галицького попа Ількова, а сенаторка-поміщиця, п. Ливчанівська, якомсь кумедно заплуталася в тенети вже згаданого дефензивщика Оскілка з його ПУУ... (Польсько-Українська Унія).

Безкорисні (є й такі) прихильники «згоди в семействі» нарікають на руйнацію однастайности «Української Парламентської Репрезентації», не здаючи собі справи, що та руйнація є значний поступ в сторону диференціації. «Єдиний фронт» в найкращому випадку дасть українцям на виборах одним-двома посольськими мандатами більше. Але що варті ті мандати, коли заради їх усі вибранці українського народу мусили-б угодовську політику провадити? Та та туга за «згодою» походить з абсолютно невірної оцінки ситуації й можливої ролі українців у польському соймі. Більшости в соймі, як і влади в Польщі, українці ніколи не здобудуть.

Значить, соймом треба користуватися, як трибуною для закликів до боротьби, як засобом руйнації ворожої держави. Останню ніяк не можна робити на спілку з п. п. Ільковим, Васильчуком й Левчанівськими. Той, хто буде кам'янці в державі, не руйнуватиме держави.

Нарешті про західньо-українське село. Тут зазначаю, що мова йде про село в цілому, без поділу його на сільських пролетарів, на півпролетарів, незаможників, середняків і куркулів. Об'єктивні умови всіх їх, ціле західньо-українське село женуть на шлях бунтівничого протесту, боротьби й революції проти польсько-шляхетського панування. І цілком природно куркуль і середняк веде перед у боротьбі—вони при звичаєні до роли керовничих села. Зрозуміло, після перемоги над спільним ворогом, село не являтиме одного табору, але зараз є так.

Цілу державно-капіталістичну господарку змодернізованої середньо-вічної потвори—нинішньої Польщі побудовано на неймовірному визискові села в цілому. Війна, армія «моцарствова», закордона політика, відбудова руїн по війні, «санації», «вальорізації» й усі інші дракони є казнями єгипетськими для села, бо все твориться коштом останнього.

Ще перед жнивом м/року ціни на продукти сільського господарства були надзвичайно низькі. Один гектолітр пшениці коштує 2 долари проти 5 доларів у Чехословаччині й 4 доларів у Чикаго. Після жнив ціни зразу пішли вгору... селянин купує нині хліб, завдяки неврожаєві. Ціла українська преса б'є на гвалт про руйнацію села. Навіть польська преса не може вже ховатися з тим лихом. «Кур'єр Львовський» з дня 12-го січня б. р. друкує провідну статтю «Катастрофічний стан села», де сказано:

«За 70 верстов од Львова дійна корова коштує ледве 60 злотих <sup>1)</sup>, 3-х річний добрий кінь не цілих 40 злотих. Підчас, як село бореться з голодом і підраховує останню картоплю, Державний Банк стягає позики, які брали селяни ще до війни в Австрійських Банках».

Колишній воевода Волини п. Двораківський нараховував 76 різних податків, які має виплачувати селянин. Село стогне, реве й палить польські маетки, б'є поліцію й попів—ксьондзів, село «бандитетвує»—партизанить. І якби людина не була переконана в тихій вдачі нашого селянина, але, зобачивши руїни маєтків, догори колісьми паротяги, воеводу з біскупом без штанів на битій дорозі, чотирьох смертників, які палять цигарки й розмовляють під люфами, що несуть їм смерть, кров і заграви,—людина кричить: «пробі!.. ратуйте від 'брехні!»

Польські публіцисти, політики, «святі ойчульки» намагаються доказати, що всьому причиною радвлда. І мають рацію. Радвлда—ідеал для західньо-українського селянина. Але ґрунт для революції творить шляхта, але бунтує волиняк, поліщук, гуцул. То вони палять і руйнують збудоване руками їх дідів і їхніми, то вони через руїну маєтків і державного апарату намагаються зруйнувати й саму державу—символ гноблення.

При такому стані не матиме успіху політика «дрібних кроків» п. Тугута. Навіть найрадикальніша земельна реформа не спинить проти-польського руху, бо тую реформу селянство вважатиме «премією за бандитизм», як влучно вказує Станіслав Грабський.

Але-ж політики, вожді не повинні, не сміють йти за хвилею, коли вона несе до загибелі. Що дає і що може дати стихійний напіванархічний

<sup>1)</sup> 1 злот=37½ коп. в золоті.

бунтарський відрух західньо-українського села? Що дає і що дасть руйнація маєтків, залізниць, державної адміністрації, масовий терор? Коли ті явища мають, чи матимуть негативні для нас наслідки, їх треба стлумити всіма засобами, тоді разом з «Газетою Поранною» треба радіти, що лише «одної короткої сальви вистачило». Коли-ж ні, коли ті явища хоч на один крок посовують до мети—визволення, то треба з'ясувати, чи не надто дорого той крок коштує. І нарешті, коли стихія йде в належному напрямку, то треба їй вказати правдиві шляхи, не пускати її на манівці.

До всякого явища на Західній Україні треба підходити ось із якого боку: Західня Україна—колонія для завойовників. Завойовник триматиме колонію під своєю владою лише до часу, поки одержує, чи сподівається одержати з колонії користь. Зрозуміло, що мова йде лише про розумних завойовників,—шляхта сидітиме й борюкатиметься з «кресами» до загибелі. Тим краще. Разом з червоним прапором над Бугом побачить вона його й над Віслою. Нинішня війна є економічна війна. Все, що руйнує панську економіку, є добре, є доцільне. Все, що руйнує авторитет завойовницької влади, треба вітати й допомагати йому.

Зруйнований маєток, залізниця, покалічений, чи вбитий поліцай, навіть воеводські та біскупські штани на партизанові збільшують видатки державної скарбниці, а разом з тим зменшують відпорну силу завойовника, збільшують шанси й наближають момент перемоги трудящих мас. Тому треба лише вітати постанову ЦК КПЗУ про підтримку масової боротьби селянства й побажати, щоб тая постановка була здійснена швидче від програми п. Тугута й швидче, ніж західньо-українські угодовці виступлять в ролі катів західньо-українських мас поруч з Дмовськими й Дашинськими.

Лише один рік, а який поступ! Шляхта мусила асигнувати на 1925 рік коло 100 мільйонів злотих для зміцнення боротьби за «креси». Вона дорожче платить поліції, творить «Корпус Пограничної Охорони», збільшує військо. Польська «лівиця» висилає свого вождя Тугута ратувати «креси», бо без них «нема Польщі».

Розвіялися рожеві тумани ілюзій про братнє співжиття панів-шляхти з західньо-українським селянином. Розвіялися й ілюзії єдиних національних фронтів! Проти західньо-українських мас одностайно стають пани й підланки всіх націй. За маси-ж стають кращі представники гноблених класів усіх націй.

Жорстока дійсність, гартує характери, вчить відрізняти ворогів од приятелів. Старі ілюзії розвіялися. Проте не треба собі творити нових ілюзій. Проти озброєної сучасною військовою технікою шляхти стоїть селянин з ножом і сокирою. Боротьба є надто тяжка. Вона вимагає великої витривалості, так-би мовити, постійного збільшення героїзму в масах. Вона вимагає активної й постійної (хоч би моральної) підтримки зі сторони Радянської України цілого Союзу.